

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ННІ міжнародних відносин, історії і філософії

О. В. Сухушина

СВІТОВІ ДОЦЕНТРОВІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

навчально-методичний посібник

Черкаси
«Вертикаль»
2021

УДК 94(100): 339.9(075.8)

С 91

*Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського
національного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 3 від 22 грудня 2020 року)*

Рецензенти:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії і міжнародних відносин
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
Олександр Іллів Овчаренко

кандидат історичних наук,
доцент кафедри приватного права Східноєвропейського
університету ім. Рауфа Аблязова м. Черкаси
Іван Валерійович Десятніков

С 91 Сухушина О. В. Світові доцентрові та інтеграційні процеси другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: навчально-методичний посібник / О. В. Сухушина. – Черкаси : Вертикаль, 2021. – 136 с.

Навчальний посібник включає програму курсу «Світові доцентрові та інтеграційні процеси другої половини ХХ – початку ХХІ ст.», питання для обговорення тем семінарських занять, джерела і наукову літературу, контрольні завдання, методичні рекомендації до кожного семінарського заняття, теми рефератів, запитання підсумкового контролю студентів. Окремими розділами автор подає головні поняття і терміни, словник скорочень, а також хронологію основних подій.

Посібник адресований студентам спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», а також усім, хто цікавиться історією інтеграційних процесів і сучасними її тенденціями.

УДК 94(100): 339.9(075.8)

© О. В. Сухушина, 2021

ЗМІСТ

Передмова	4
Програма навчальної дисципліни	6
Матеріали семінарських занять	16
Заняття № 1	17
Заняття № 2	20
Заняття № 3	25
Заняття № 4	29
Заняття № 5	32
Заняття № 6	37
Заняття № 7	43
Заняття № 8	48
Список посібників і допоміжної літератури	
Інтернет-ресурси	52
Тематика рефератів	62
Завдання підсумкового контролю	64
Головні поняття і терміни	67
Словник скорочень	105
Хронологія основних подій	107

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Світові доцентрові та інтеграційні процеси другої половини XX – початку XXI ст.» належить до тієї частини науки і гуманітарних знань яка передбачає вивчення головних тенденцій міждержавних відносин, процесу створення міжнародної організації для підтримання миру і безпеки, особливостей розвитку західноєвропейської і соціалістичної економічної інтеграції, створення основних органів та інститутів Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), його еволюцію та Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і її діяльність, плюси і мінуси азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва, причин блокового протистояння в період «холодної війни» і утворення Північноатлантичного альянсу (НАТО), інших військово-політичних блоків західних країн (АНЗЮС, СЕАТО, СЕНТО), проблеми їхніх взаємовідносин з Організацією Варшавського Договору (ОВД).

Знання, які отримують студенти з названої дисципліни, дають розуміння ролі ООН у забезпеченні мирного вирішення міжнародних конфліктів й захисту прав людини, а також проблеми реформ ООН на сучасному етапі.

У процесі вивчення дисципліни аналізуються початок і основні етапи західноєвропейської інтеграції, Маастріхтський договір і створення Європейського союзу, утворення та діяльність Ради Економічної Взаємодопомоги.

Значне місце в курсі займають проблеми міжнародної економічної інтеграції на сучасному етапі розвитку світової економіки. Наприкінці XX – початку XXI ст. інтеграційні об'єднання країн Азії, Африки й Америки стали потужним інструментом модернізації регіональних економік і підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку країн-членів інтеграційних угруповань.

Метою курсу є формування у студентів на основі засвоєння теоретичних знань про основні доцентрові та інтеграційні тенденції розуміння глобальних процесів, що відбуваються в різноманітному багатонаціональному світі нашої цивілізації. Вивчення даної навчальної дисципліни передбачає здобуття студентами необхідних знань про загальні риси та особливості доцентрових та інтеграційних процесів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. в цілому й в окремих регіонах світу.

Питання взаємовідносин України з європейськими й світовими інтеграційними об'єднаннями студентами Інституту вивчається в низці самостійних дисциплін. Тому в даному курсі означене питання розглядається фрагментально.

Студентам пропонується 8 семінарських занять, тематика і питання яких відповідає меті і завданням курсу. Перевірка поточних знань передбачає написання модульної контрольної роботи і реферату. На завершення семестру планується залік.

З метою успішного засвоєння студентами курсу даний посібник складається з програми навчальної дисципліни, тем і питань семінарських занять, до яких надані контрольні питання, список основних документів, посібників, монографій, наукових статей й електронних сайтів.

Певну методичну допомогу призначені надати стисла подача основних подій та тлумачення термінів і понять, які найчастіше зустрічаються при вивченні доцентрових та інтеграційних процесів другої половини ХХ – початку ХХІ століть.

Програма навчальної дисципліни СВІТОВІ ДОЦЕНТРОВІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Вступ

Предмет та завдання курсу. Організація семінарських занять, форми і методи їх проведення. Загальна характеристика джерел і літератури.

Тема 1

Створення Організації Об'єднаних Націй і розвиток міжнародного співробітництва в рамках ООН

Основні підсумки діяльності Ліги Націй та причини її неефективності і неспроможності забезпечити міжнародний мир і безпеку. Питання про організацію європейської і міжнародної безпеки на радянсько-польських переговорах в грудні 1941 р.

Проблеми післявоєнного устрою світу в Атлантичній хартії 14 серпня 1941 р. і Декларації Об'єднаних Націй 1 січня 1942 р. Декларація про загальну безпеку на Московській конференції міністрів закордонних справ СРСР, США і Великобританії 19–30 жовтня 1943 р. і на Тегеранській конференції керівників трьох держав 30 листопада – 1 грудня 1943 р. Американський проект Декларації Об'єднаних Націй з питання про національну незалежність. Створення Адміністрації допомоги і відбудови Об'єднаних Націй (ЮНРРА). Обговорення питання щодо майбутньої міжнародної організації безпеки у відносинах учасників антигітлерівської коаліції в першій половині 1944 р.

Проекти післявоєнного устрою світу в світовій громадській думці в 1943–1944 рр. Ідеї міжнародного співтовариства і створення світових та регіональних міжнародних організацій.

Конференція в Думбартон-Оксі, її основні етапи і попередні рішення (серпень-вересень 1944 р.). Питання про

представництво в майбутній міжнародній організації радянських республік у відносинах між СРСР та США і Великобританією.

Проблема ООН на Кримській (Ялтинській) конференції керівників СРСР, США і Великобританії 4–11 лютого 1945 р.

Конференція в Сан-Франциско 25 квітня – 26 червня 1945 р. і створення Організації Об'єднаних Націй. Статут Організації Об'єднаних Націй.

Спеціалізовані організації ООН та їх діяльність.

Захист прав людини в діяльності ООН.

Декларація ООН і програма дій з проблем створення нового міжнародного економічного порядку.

Роль ООН в вирішенні і уладнанні міжнародних конфліктів. Миротворчі операції ООН.

Питання реформування ООН (1997–2020 рр.). Проекти «При більшій свободі», «Кодекс поведінки», «Світ значно більше п'яти» та ін.

Тема 2

Початок і основні етапи західноєвропейської інтеграції

Ідеї об'єднання Європи та тенденції до зростання інтеграції економічного і політичного життя після другої світової війни.

Основні причини і цілі інтеграції, її основні етапи.

Розвиток інтеграційних процесів у Західній Європі. Брюссельський пакт 1948 р. і утворення «Західного союзу». Гаазький конгрес рухів за об'єднання Європи. Утворення Європейської Ради (1949 р.). Позиції провідних західноєвропейських держав з проблем європейської інтеграції. «План Шумана» і створення (1951 р.) Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Формування спільного ринку сировини і продукції вугільної і металургійної промисловості та апробація наднаціонального механізму управління. Конференція в Мессині і рішення про поширення інтеграції на інші галузі економіки та атомну енергетику.

Римські угоди 1957 р. і створення європейського співтовариства по атомній енергії (Євроатом) та європейського

економічного співтовариства (ЄЕС, «спільного ринку», «шістки», «Малої Європи»). Утворення в рамках ЄЕС національних керівних органів – Ради, Комісії, Асамблеї і Суду. Проблема економічного і політичного суверенітету країн-учасників інтеграції. Прихильники і супротивники наднаціонального об'єднання.

Основні тенденції західноєвропейської інтеграції в період 60-х рр.

Атлантичні і європейські концепції інтеграції («атлантисти» і «європеїсти»). Ідеї «об'єднаної Європи» і «Європи держав». Великобританія і ЄЕС. Стокгольмська нарада (1959 р.) представників «сімки» і утворення європейської Асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) в складі Великобританії, Данії, Португалії, Австрії, Норвегії, Швеції і Швейцарії. Діяльність ЄАВТ. Спроби вступу Великобританії до ЄЕС, їх невдача, та її причини.

Ефективність діяльності ЄЕС і вплив інтеграції на розвиток національних економік основних країн-учасників та протиріччя між ними. Тенденції до політичного об'єднання, позиції країн Бенілюксу.

Французька програма політичного співробітництва (вересень 1960 р.). Наради глав урядів ЄЕС в Парижі (лютий 1961 р.) і Бонні (липень 1961 р.). План політичного об'єднання «Малої Європи». «План Фуше» (листопад 1961 р.) і ідея міжнародної конференції «Союзу Європейських народів», їх невдача.

Європейський план Л. Ерхардта (листопад 1964 р.). Протиріччя між Францією та ФРН з проблем розвитку інтеграції і криза в ЄЕС в 1965–1966 рр.

Тема 3

Поглиблення економічної інтеграції і удосконалення політичного механізму Європейського співтовариства (ЄС) (друга половина 60-х – 70-ті роки)

Переломний період в діяльності ЄЕС. Об'єднання керівних органів ЄЕС, ЄОВС і Євроатом (1967 р.) і трансформація їх у Європейське співтовариство (ЄС). Створення Комісії європейських співтовариств (1967 р.). Завершення утворення

митного союзу. Ідеї і плани економічного і валютного союзу та створення на його базі політичних інститутів. Ініціатива Ж. Помпіду (1969 р.) про скликання наради керівників урядів країн ЄС з основних проблем розвитку інтеграції. Гаазька нарада (1969 р.) та її рішення про «завершення поглиблення і розширення інтеграції».

ЄС і діяльність транснаціональних корпорацій. Проект статусу «Європейської компанії».

Гальмування процесу інтеграції в середині 70-х рр. і його причини. Вихід на передній план політичної складової інтеграції. Відмінність об'єднавчих тенденцій 70-х рр. від процесів 50-х рр.

Основні здобутки економічної інтеграції країн ЄС в період 60-х – 70-х років.

Вступ до ЄС Великобританії, Данії і Ірландії та проблеми їх адаптації. Основні економічні та соціальні показники розвитку країн Європейського співтовариства. Зміцнення основ сільськогосподарської політики (програма «Зелена Європа»). Створення Європейської валютної системи (1979 р.), введення єдиної європейської розрахункової одиниці (ЕКЮ) і практики координації коливання курсів національних валют. Розширення технологічного співробітництва країн Європейського співтовариства на зламі 70–80 х рр. Реалізація програм ФАСТ (в галузі прогнозування технічного розвитку), ЕСПРІТ (в галузі інформаційних систем), «Єврика» (по комплексній) інтеграції технологічного розвитку основних галузей економіки).

Удосконалення політичного механізму Європейського співтовариства.

Паризька (1972 р.) нарада членів ЄС і проголошення курсу на створення Європейського Союзу. Формування системи Європейського політичного співробітництва (ЄПС). Створення Європейської Ради (1974 р.) і початок її діяльності. Рішення з проблем процедури виборів у Європейський парламент і перші вибори в нього (1979 р.).

Тема 4

Європейська інтеграція на новому етапі (80-ті рр. XX – поч. XXI ст.)

Розробка планів принципово нового етапу інтеграції – створення Європейського Союзу. Проект Л. Тіндеманса «Про Європейський союз» (1976 р.) і його обговорення. «Європейський акт» Г.-Д. Геншера і Е. Коломбо (1981 р.) Проект урочистої декларації про «Європейський союз» (1983 р.). Сесія Європейської Ради в Мілані (1985 р.) і спільний франко-західнонімецький проект договору про Європейський союз. Люксембурзька зустріч керівників держав ЄС (грудень 1985 р.) і обговорення проекту «Європейського акту». Вступ до ЄС Греції (1981 р.), Іспанії і Португалії (1986 р.). Прийняття єдиного «Європейського акту» (1987 р.), його основні положення. Питання про розвиток військового співробітництва.

Маастрихтський договір (1992 р.) і утворення Європейського союзу (1993 р.). Прийняття до ЄС Австрії, Норвегії, Фінляндії і Швеції (1995 р.). Початок створення європейського економічного простору (1994 р.). Проблема створення політичного і валютного союзу. Формування єдиного ринку капіталів, товарів, послуг країн ЄС. Початок уніфікації законодавства. Проблема створення єдиного інституту громадянства, спільного курсу в сфері зовнішньої політики і безпеки, координації політики з питань охорони оточуючого середовища, боротьби із злочинністю та ін. Створення Європейського валютного інституту і європейського центрального банку. Введення (1999 р.) єдиної валюти (ЕКЮ). Проблема здійснення єдиної грошово-кредитної політики.

Регіональні інтеграційні об'єднання Європи. «Північна співпраця» – формат економічного, оборонного й військово-політичного співробітництва країн Північної Європи. «Північна Рада» (1952 р.). «Північний вимір» (1999 р.). Вишеградська група (1991 р.). Співробітництво Вишеградської групи і України.

Прийняття до ЄС Чехії, Угорщини, Словаччини, Словенії. Естонії, Латвії, Литви, Кіпру, Мальти (2004 р.) Підписання Конституції ЄС (2004 р.). Відхилення Конституції Францією і Нідерландами. Вступ у ЄС Болгарії і Румунії.

Лісабонський договір (2009 р.) про внесення змін в Договір про Європейський союз і Договір про заснування Європейського співтовариства. Напрямок на реформи. Лісабонська угода – альтернатива Європейської Конституції. Ратифікація національними парламентами 27 країн ЄС Угоди (2009 р.)

Економічна криза в Греції (2010–2011 рр.) і дії ЄС щодо врятування країни від дефолту. Вступ у ЄС Хорватії. Угода про асоціацію між Україною і Європейським Союзом (2014 р.). Вибори в Європарламент. Міграційна криза в ЄС (2015–2017 рр.).

Референдум щодо членства Великої Британії в ЄС (2016 р.). Стратегічні пріоритети щодо реалізації Глобальної стратегії ЄС. Узгодження умов виходу Британії з ЄС. Відцентрові чинники в країнах ЄС. «Нова стратегічна повістка на 2019–2024 роки» (2019 р.). Вихід Великої Британії з Євросоюзу (2020 р.). Корегування прав і обов'язків громадян ЄС в зв'язку з пандемією COVID-19.

Спільні органи і інститути Європейського союзу на сучасному етапі. Європейська рада. Європейський парламент. Рада Європейського союзу і комітет постійних представників держав-членів. Комісія європейських співтовариств (Європейська комісія). Європейський суд. Палата аудиторів.

Тема 5

Військово-політичні аспекти західноєвропейської інтеграції

Початок «холодної війни» і посилення блокових тенденцій в Європі. Англо-французький договір 4 березня 1947 р. про союз і взаємну оборону (Дюнкерський пакт). Договір Великобританії, Франції, Бельгії, Нідерландів і Люксембурга 17 березня 1948 р. про економічне, соціальне і культурне співробітництво та колективну самооборону (Брюссельський пакт). Англійські плани військово-політичних блоків. Резолюція сенату США № 239 11 червня 1948 р. («резолуція Ванденберга» і зміна основних пріоритетів зовнішньої політики США).

Переговори з питання утворення Північноатлантичного військово-політичного союзу. Проект Північноатлантичного союзу. Створення НАТО і початок його діяльності та позиція СРСР.

Проблема вступу в НАТО Федеративної Республіки Німеччини. Боннський і Паризький договори 1952 року. План створення Європейського оборонного співтовариства. Паризькі угоди 1954 року. Створення Західноєвропейського союзу (1955 р.) і його учасники. Військово-політичні доктрини США і НАТО. Протиріччя між учасниками блоку з питання створення багатосторонніх сил НАТО. Договір між Францією і ФРН про військово-політичне співробітництво. Зближення між ФРН і США та вихід Франції їх військової організації НАТО.

Активізація діяльності Західноєвропейського союзу в першій половині 80-х років. Маастрихтська декларація (грудень 1991 р.) про основні принципи взаємовідносин Західноєвропейського і Європейського союзів. Діяльність Західноєвропейського союзу в 1994–2011 рр. і припинення його існування.

НАТО і геополітичні зміни в Європі 1990-х років. Співробітництво Альянсу з постюгославськими країнами. Вашингтонський саміт 1999 р. Вступ у НАТО Польщі, Чехії, Угорщини. Нова Стратегічна концепція НАТО.

Празький саміт 2002 р. Курс на трансформацію НАТО. Розширення Альянсу постсоціалістичними державами (2004 р., 2009 р.).

Вступ Чорногорії і Північної Македонії у НАТО. Надання Україні статусу члена Програми розширених можливостей НАТО (2020 р.)

Тема 6

Розвиток соціалістичної інтеграції та її крах. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі

Економічна допомога СРСР країнам Східної Європи у відбудові їх народного господарства і початок економічного співробітництва, його характер. Формування міжнародно-правової бази економічних відносин.

Економічні відносини між СРСР і країнами Східної Європи та проблема трансформації політичних режимів і впровадження сталінської моделі соціалізму.

Економічний розкол Європи і його вплив на розвиток співробітництва між СРСР і його союзниками.

Створення і початок діяльності Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ).

Основні напрямки діяльності РЕВ в період 50-х – 60-х років. Організаційна перебудова РЕВ. Створення Виконавчого комітету РЕВ і його Бюро. Створення спеціалізованих економічних і науково-технічних організацій РЕВ на багатосторонніх засадах (Інтерметал, Інтерхім та ін.).

Особливості фінансової політики в рамках РЕВ. Міжнародний банк економічного співробітництва (МБЕС). Введення спільної валюти для зовнішньої торгівлі. Спроби удосконалення системи розрахунків.

Досягнення і протиріччя в системі соціалістичної економічної інтеграції в період 60-х років.

Розробка Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції, її задачі і основні положення.

Координація п'ятирічних планів і розробка довгострокових цільових програм співробітництва (ДЦПС). Розвиток спеціалізації і кооперування виробництва. Особливості науково-технічного співробітництва. Спільна інвестиційна діяльність членів РЕВ. Створення Міжнародного інвестиційного банку (МІБ). Система взаєморозрахунків та її особливості. Проблеми економічних взаємовідносин країн РЕВ з країнами капіталістичного світу.

Наростання протиріч в економічних відносинах соціалістичних країн і спроби їх подолання і удосконалення механізму економічного співробітництва.

Поглиблення кризи і розпад РЕВ. Варшавська нарада представників соціалістичних країн Європи і укладення Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу восьми держав (Варшавський Договір).

Основні напрямки діяльності Організації Варшавського Договору в період 50-х – 60-х років.

Удосконалення механізму політичного співробітництва в рамках ОВД. Створення Політичного консультативного комітету (ПКК), Комітету міністрів закордонних справ (КМЗС) і

об'єднаного секретаріату. Діяльність ПКК і КМЗС. Московська, Варшавська, Паризька і Софійська декларації Політичного консультативного комітету.

Розпуск військових структур організації Варшавського договору і припинення його діяльності (1991 р.).

Дезінтеграційні процеси в СРСР. Проект інтеграції союзних республік – Союзу суверенних держав (ССД). Серпневий (1991 р.) путч в СРСР. Перешкоджання підписанню Договору про ССД. Стрімке зростання дезінтеграційних процесів. Завершення процесу етнополітичної дезінтеграції розпадом СРСР.

Утворення Співдружності незалежних держав (СНД). Приєднання до СНД інших колишніх радянських республік (1991–1993 рр.). Основні цілі СНД. Угода про зону вільної торгівлі (1994 р.). Оформлення Митного союзу (1995–2000). Створення Союзної держави Російської Федерації і Республіки Білорусь (1997 р.). Заснування Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС) (2000 р.).

Російський проект Єдиного економічного простору (ЄЕП) (2003 р.) і його невдача. Політика України щодо ЄЕП. Розвиток регіональної інтеграції. Заснування організації економічної співпраці в Чорноморському регіоні (ОЧЕС). Утворення ГУАММ–ГУАМ (1997 р.). Створення Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) (2014 р.). Зовнішня політика країн ЄАЕС.

Інтеграція оборонної політики. Утворення Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) (1992 р.), етапи і основні принципи її функціонування.

Вихід України з низки договорів СНД (2018–2020 рр.).

Тема 7

Інтеграційні процеси в Азії, Африці й Латинській Америці

Розвиток інтеграційних процесів в Азії. Проблема спільного економічного розвитку в Південній і Південно-Східній Азії (план Коломбо). Створення Асоціації держав Південно-Східній Азії (АСЕАН) та її діяльність. Міжнародні фінансові організації в Азії: Азіатський банк розвитку. «Шанхайська

п'ятірка» (1996 р.), «Шанхайська організація співробітництва» (ШОС). Хартія ШОС (2002 р.). ШОС і проблема боротьби з наркотиками (2018 р.)

Поглиблення і розширення географії економічного співробітництва в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Форум «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво» (АТЕС), його роль в сучасних економічних відносинах країн світу та основні напрямки діяльності. Економіки-учасниці. Безрезультативність саміту АТЕС в Папуа-Новій Гвінеї (2018 р.). Чинник американсько-китайського суперництва.

Міжрегіональні політичні інтеграційні організації: Ліга арабських держав, Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), Організація Ісламська конференція.

Проблеми розвитку інтеграції країн Африки. Організація африканської єдності (ОАЄ), її цілі і діяльність. Африканський банк розвитку.

Міжнародні організації в Америці: Організація американських держав (ОАД), Організація центральноамериканських держав (ОЦАД), Латиноамериканська економічна система (ЛАЕС), Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАЛІ). Проблеми економічної інтеграції країн Америки на сучасному етапі. Створення і діяльність НАФТА. Угоди про північноамериканську зону вільної торгівлі і Міжамериканську зону вільної торгівлі (ФТАА).

Геополітичне співтовариство Бразилії, Росії, Індії, Китаю, ПАР (BRICS, БРІКС). Створення «Банка розвитку БРІКС» (2015 р.). XI саміт БРІКС (2019 р.). Визначення подальших напрямків співпраці.

II. Матеріали семінарських занять

Головне завдання семінарського заняття – здобуття студентами навичок самостійної дослідницької роботи, зокрема засвоєння ними принципів наукового аналізу, критики джерел, роботи з науковою літературою.

Основна форма роботи на семінарах – обговорення питань запланованих тем. Від кожного студента вимагається активна участь на семінарі.

При підготовці до семінарського заняття кожний студент повинен:

1. Опрацювати загальні для усіх учасників семінару джерела і дослідження.
2. Додатково вивчити і зробити виписки із джерел та історичних досліджень.
3. Ознайомитися з методичними рекомендаціями для повного розуміння теми семінарського заняття.
4. Бути готовим до виступу на семінарі з кожного питання.
5. Самостійно без допомоги конспекту дати відповідь на контрольні запитання.

Семінарське заняття № 1

Тема: Створення ООН і початок її діяльності (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Питання про створення міжнародної організації з підтримання миру та безпеки в міжсоюзницьких відносинах учасників антигітлерівської коаліції.
2. Конференція в Думбартон-Оксі, її основні етапи і попередні рішення. Ухвали Ялтинської конференції.
3. Конференція у Сан-Франциско.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй.

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013.
2. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 4 : Документы. 1945–2003. М., 2003.
3. Статут ООН. Видано Департаментом громадської інформації ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
4. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг.: Сборник документов. Т. 4. Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (4–11 февраля 1945 г.). М., 1984.
5. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941–1945 гг.: Сборник документов. Т. 5. Конференция Объединенных Наций в Сан-Франциско (25 апр.–26 июня 1945 г.). М., 1984.

Посібники [6, 10, 18, 18]

Допоміжна література [42, 46, 61, 69, 70, 100, 146]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Необхідно з'ясувати основні підсумки діяльності Ліги Націй та причини її неефективності і неспроможності забезпечити міжнародний мир і безпеку в кінці 30-х р., хоча слід зазначити, що ця організація формально існувала до

1946 р. В науковій літературі існують розбіжності що до того, хто із союзників і в якому документі першим запропонував створити міжнародну організацію з підтримки миру і безпеки в світі. На думку західних вчених таким документом стала Атлантична хартія, яку підписали під час зустрічі на о. Нью-фаунленд президент США Ф. Рузвельта й прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчилль 14 серпня 1941 року. В цьому документі керівники США і Англії зобов'язалися серед іншого також «працювати разом з ... вільними народами, як у війні, так і у світі». Зміст Атлантичної хартії слід розглянути детальніше, зокрема її основні положення щодо післявоєнного устрою світу, проблем політики відносно держав-агресорів, а також у звільнених від окупації фашистськими державами країнах Європи і Азії.

Друга думка, яку висловлювали радянські дослідники, зводилась до того, що це відбулось на переговорах радянського керівника Й. Сталіна з прем'єром Польського емігрантського уряду В. Сікорським і було відображено у Радянсько-польській декларації 4 грудня 1941 року.

Словосполучення «Об'єднані Нації» в офіційних документах вперше було вжито в Декларації Об'єднаних Націй, яку підписали у Вашингтоні 1 січня 1942 р. 26 держав, що проголосили своєю метою війну проти фашистських загарбників.

Важливим етапом на шляху створення ООН стала Московська конференція міністрів закордонних справ СРСР, США і Великої Британії (19-30 жовтня 1943 р.). За пропозицією держсекретаря США К. Хелла було прийнято рішення виступити з Декларацією чотирьох держав, в котрій вони зобов'язалися про співробітництво після війни і визнали необхідність створення міжнародної організації для підтримання миру і безпеки. Ця Декларація про загальну безпеку, яку підписали представники означених держав, а також Китаю, була прийнята в останній день конференції 30 жовтня 1943 року. Вона заклала підвалини майбутньої Організації Об'єднаних Націй. Необхідно назвати і охарактеризувати основні чотири положення вказаного документу.

Тегеранська конференція глав урядів СРСР, США і Великої Британії (29 листопада – 1 грудня 1943 р.) велику увагу приділяли обговоренню проблем післявоєнного

врегулювання і забезпечення сталого миру, «котрий здобуде схвалення переважної маси народів земної кулі і котрий усуне негоду і жахи війни на багато поколінь». Але ідея глобального врегулювання міжнародних відносин більше імпонувала Рузвельту і Сталіну. Черчилль щодо неї був консервативним, мало вірив у повоєнне співробітництво з СРСР і ефективність нової міжнародної організації та вбачав ці ідеї прагнення відтіснити Британію на політичну периферію.

2. В ході воєнних успіхів союзників і наближення поразки держав-агресорів питання повоєнного устрою світу набувало особливої актуальності. Найбільше активним прихильником створення нової міжнародної організації був президент Рузвельт. Сумний приклад Ліги Націй, яка фактично стала форумом ораторів, змусив його висунути концепцію трьох чи чотирьох (включаючи Китай) міжнародних поліцейських. Після узгодження на різних рівнях було прийнято рішення скликати для обговорення проблеми спеціальну конференцію із представників великих держав. Вона проходила на віллі Думбартон-Окс (Вашингтон) з 22 серпня по 28 вересня 1944 року.

Кримська конференція в Ялті в лютому 1945 р., за участю глав трьох урядів – радянського, британського й американського – обговорила запропонований конференцією в Думбартон-Оксі пакет документів, доповнивши його в ряді пунктів, і ухвалила рішення щодо скликання конференції Об'єднаних Націй у США у квітні 1945 року. Звернути увагу на позицію СРСР та провідних держав світу з проблеми створення Організації Об'єднаних Націй.

3. 25 квітня 1945 р. делегати 50 країн зібралися в Сан-Франциско на Нараду Об'єднаних Націй і прийняли Статут, що полягає з 19 глав і 111 статей. 24 жовтня 1945 р. після передачі на зберігання п'ятьома постійними членами Ради Безпеки й більшістю інших держав ратифікаційних грамот Статут ООН набув чинності. З того часу 24 жовтня в міжнародному календарі називається Днем ООН.

З'ясувати питання про представництво в міжнародній організації радянських республік у відносинах між СРСР та США і Великобританією.

4. Ніколи раніше в історії міжнародних відносин не було міжнародного договору, який би фіксував зобов'язання дотримуватися і поважати основні права й людину. Статут ООН став першим в історії міжнародних відносин таким договором. Охарактеризувати процес розробки Статуту ООН, його основні положення. Звернути увагу на функції спеціалізованих організацій.

Основні поняття: Атлантична хартія, Радянсько-польська декларація, Декларація Об'єднаних Націй, Московська конференція міністр закордонних справ союзних держав, Тегеранська конференція керівників трьох держав-учасників антигітлерівської коаліції, Конференція в Думбартон-Оксі, Кримська конференція, Конференція Об'єднаних Націй в Сан-Франциско, Статут ООН.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Де вперше було обговорено питання створення спеціалізованої установи, яка сприяла б розв'язанню міжнародних, економічних, соціальних та інших гуманітарних проблем через міжурядові організації.
2. Коли і де була створена ООН?
3. Що собою представляє ООН як організація?
4. Назвіть основні принципи ООН.

Семінарське заняття № 2

Тема: Основні напрямки міжнародного співробітництва в рамках ООН (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Роль ООН у забезпеченні мирного вирішення міжнародних конфліктів. Миротворчі операції ООН.
2. Захист прав людини в діяльності ООН.
3. ООН і ліквідація колоніальної системи.
4. ООН і проблема встановлення нового міжнародного економічного порядку.

5. Спеціалізовані організації ООН і їх діяльність.
6. Питання реформування ООН (1997–2020 рр.).

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси, 2013.
2. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 4 : Документы. 1945–2003. М., 2003.

Посібники [6, 10, 19, 20]

Допоміжна література [42, 46, 61, 69, 70, 104, 129, 137, 146]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Упродовж багатьох років Організація Об'єднаних Націй відігравала важливу роль у сприянні запобіганню міжнародних криз і в урегулюванні затяжних конфліктів. Вона здійснювала комплексні операції, пов'язані із установленням і підтримкою миру й наданням гуманітарної допомоги. Їй також доводилось запобігати назріваючим конфліктам. У постконфліктних ситуаціях ООН все частіше вживала скоординовані зусилля, спрямовані на усунення корінних причин насильства й створення основ для міцного миру.

У справі вирішення вищевказаних проблем Організація Об'єднаних Націй добилася вражаючих результатів. Так, в 1948–1949 рр. їй удалося розрядити напруженість під час Берлінської кризи, зняти гостроту Карибської кризи 1962 р. й кризи на Близькому Сході 1973 року. 1988 р. зусилля Організації Об'єднаних Націй з мирного урегулювання дали можливість зупинити ірансько-іракську війну, а в наступному році завдяки переговорам, що проводилися під егідою ООН, радянські війська були виведені з Афганістану. В 90–і роки Організація Об'єднаних Націй посприяла відновленню суверенітету Кувейту, зіграла важливу роль у припиненні громадянських воєн у Камбоджі, Сальвадорі, Гватемалі й Мозамбіку, відновленні демократично обраних урядів у Гаїті й Сьєрра-Леоне, а також урегулюванні або запобіганні конфліктам у низці інших країн.

Необхідно більш детально в кожному разі визначити роль ООН у забезпеченні мирного вирішення міжнародних конфліктів та оцінити миротворчі операції під її егідою.

2. У Загальній Декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 10 грудня 1948 р., проголошені основні права й свободи громадян, які повинні мати усі чоловіки й жінки, — у тому числі право на життя, свободу й громадянство, право на свободу думки, віросповідання, на працю, освіту і участь у громадській діяльності.

Юридично обов'язковий характер цим правам надають два міжнародні пакти: 1). Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; 2). Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, учасниками яких є більшість держав. Разом з Декларацією вони становлять Міжнародний білль про права людини.

Декларація заклала фундамент для підготовки більше 80 конвенцій і декларацій з прав людини, включаючи конвенції про ліквідацію расової дискримінації й дискримінації жінок; конвенцій про права дитини, статус біженців і запобігання геноциду; декларації про самовизначення народів і ін.

Необхідно більш детально, на конкретних прикладах, розглянути питання захисту прав людини в діяльності ООН.

3. У цьому питанні спочатку необхідно визначити і охарактеризувати етапи діяльності ООН з ліквідації колоніальної системи. Складання біполярного світового порядку, торжество принципів блокової стратегії суттєво знизило ефективність дій ООН. Багато рішень ООН лише закріплювали результати політичного діалогу «наддержав» або фіксували питання їх розбіжностей. Повною мірою це стосувалося й колоніального питання.

З початку 1960-х рр., на тлі краху колоніальних імперій і розгортання національно-визвольного руху, ООН одержала можливість більш активно проводити миротворчі операції в країнах «третього світу» (Ліван – 1958 р., Конго – 1960–1964 рр., Нова Західна Гвінея – 1962–1963 рр., Ємен – 1963–1964 рр., Кіпр – 1964 р., Домініканська республіка – 1965–1966 рр. й ін.). У 1960 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла «Декларацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам». У ній було заявлено, що «підкорення народів іноземному пануванню, панування й експлуатація

представляють собою заперечення основних прав людини, суперечать Статуту Організації Об'єднаних Націй і перешкоджають просуванню до миру й співробітництву в усьому світі». Проголошено необхідність «негайно вжити заходів для передачі всієї влади народам територій, які перебувають під опікою, на не самоврядних, або інших територіях, котрі ще не здобули незалежності, відповідно з вільно висловленими ними волею й бажанням, без жодних умов або застережень і незалежно від раси, релігії чи кольору шкіри».

4. Сесія Генеральної Асамблеї ООН 1 травня 1974 р. прийняла «Декларацію і Програму дій про встановлення нового міжнародного економічного порядку». В них викладено стратегію розвитку ООН у сфері сприяння міжнародному економічному співробітництву на справедливій і рівноправній основі, пов'язану насамперед із нагальними потребами країн, що розвиваються. Останні успадкували від колоніальних часів договірні зобов'язання, які ставили їх у нерівні та несправедливі умови, а саме: позбавляли суверенних прав на природні ресурси; встановлювали низькі ціни на сировину, що вивозилася з цих країн; зобов'язували імпортувати промислові товари, вироблені в розвинених країнах, за надто високими цінами. За цих умов стрижнем розроблених заходів стала концепція права на розвиток, яка включала два базових елементи: право та обов'язок усіх держав співробітничати з метою прогресу, розвитку та права країн, що розвиваються, на отримання пільгових, преференційних режимів у різних сферах міжнародної співпраці (торгівля, фінанси, транспорт, науково-технічне співробітництво та ін.). На основі Декларації і Програми, а також Хартії економічних прав і обов'язків, яку ООН ухвалила у грудні 1974 р., було сформульовано політико-правову стратегію нового міжнародного економічного порядку (НМЕП).

Необхідно з'ясувати у чому полягали напрямки (три) нового міжнародного економічного порядку, які існували проблеми на шляху встановлення нового міжнародного економічного порядку.

5. Окрім головних органів (Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Міжнародний суд, Секретаріат) ООН має низку спеціалізованих закладів – міжнародних міжурядових організацій з економічних,

соціальних і гуманітарних питань, пов'язаних з ООН через Економічну і Соціальну Раду міжнародними угодами: Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Продовольча й сільськогосподарська організація ООН, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародна організація праці, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) і ін. Необхідно знати принципи і структуру кожної організації, позитивні і негативні приклади їх діяльності, участь в них України.

6. Зміни, що сталися на геополітичній карті світу після розпаду СРСР, Югославії, об'єднання Німеччини вимагають адаптації ООН до нових умов. Протягом 1997–2020 років президентами, урядами, державними діячами провідних країн світу була запропонована низка проєктів щодо реформування Ради Безпеки, Ради з прав людини, Економічної і Соціальної Ради. Доцільно розглянути проєкти представників США, Франції, Туреччини, Індії щодо реформувань структур ООН.

Основні поняття: мирне вирішення міжнародних конфліктів, миротворчі операції, Загальна декларація прав людини, Міжнародний білль про права людини, етапи діяльності ООН з ліквідації колоніальної системи, Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам, Декларація і Програма дій з установа нового міжнародного економічного порядку, головні та спеціалізовані органи ООН, реформування структур ООН.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. У чому полягають дії ООН щодо забезпечення і підтримки миру, роззброєння, забезпечення інтересів справедливості, прав людини й міжнародного права?
2. Назвіть основні положення Загальної декларації прав людини.
3. На які етапи можна поділили діяльність ООН в ліквідації колоніальної системи?

4. Назвіть основні положення Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам.
5. У чому полягає функціонування головних та спеціалізованих органів ООН?
6. Що передбачає реформування структур ООН?

Семінарське заняття № 3

Тема: Початок і основні етапи західноєвропейської інтеграції (1945 – перша половина 60-х рр.)

(2 год.)

Питання для обговорення:

1. Розвиток інтеграційних процесів у Західній Європі в другій половині 40-х – першій половині 50-х років.
2. Римські угоди 1957 р. і створення Європейського Економічного товариства (ЄЕС).
3. Основні тенденції в розвитку західноєвропейської інтеграції в період 60-х років.
4. Проблеми політичного співробітництва в рамках ЄЕС.

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси, 2013.
2. Європейський Союз: консолідовані договори / пер. Ю. Петруся; наук. ред. В. Муравйов. К. 1999.
3. Монне Жан. Реальность и политика. Мемуары / Жан Монне. М., 2001.
4. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 4 : Документы. 1945–2003. М., 2003.
5. Шуман Р. За Европу / Р. Шуман ; пер. с фр. В. Божовича. М., 2002.

Посібники [1–5, 7–9, 10, 15, 21, 22]

Допоміжна література [13, 36, 46, 70, 87, 96, 99, 141]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Ідея об'єднання європейських держав виникла вже на початку XX ст. у вигляді планів створення Сполучених Штатів Європи. Однак реальні кроки в цьому напрямку були зроблені тільки після Другої світової війни. Прагнення до консолідації було викликано тим, що західноєвропейські країни були послаблені війною й побоювалися потрапити в залежність від наддержав. Вони бачили в інтеграції спосіб об'єднання своїх зусиль для того, щоб протистояти впливу США й СРСР. Необхідно більш детально проаналізувати питання об'єднання Європи та тенденції до зростання інтеграції економічного і політичного життя після Другої світової війни.

Дослідники сьогодні визначають п'ять етапів у розвитку євроінтеграції. Назвіть їх. Дане семінарське заняття присвячено двом першим періодам.

Ініціатором інтеграції виступила Франція, яка в 1947–1948 рр. висунула проекти широкої економічної й політичної інтеграції. В 1949 р. була створена Рада Європи, що об'єднала представників парламентів західноєвропейських країн. Але вона носила консультативний характер, а її діяльність обмежувалася юридичними й культурними питаннями. Продовжуючи розглядати перше питання необхідно охарактеризувати Брюссельський пакт 1948 р. і утворення «Західного союзу», Гаазький конгрес рухів за об'єднання Європи та інших організацій. Доцільним буде визначення позиції провідних західноєвропейських держав з проблем європейської інтеграції.

Європейський Союз починає свою історію від 9 травня 1950 року. Саме тоді міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував нову форму політичної організації Європи. У чому полягав «План Шумана» та значення створення 1951 р. Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) у формуванні спільного ринку сировини і продукції вугільної і металургійної промисловості. Які країни стали учасниками цього об'єднання?

Значну роль у поширенні інтеграції на інші галузі економіки та атомну енергетику мали рішення Конференції в Мессині (Італія). Висвітлити ці рішення.

2. У 1957 р. країни ЄОВС підписали в Римі угоду про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Договір про створення ЄЕС передбачав координацію економічної політики країн-учасниць, а в перспективі планувалося створення єдиного ринку товарів, капіталів, послуг і робочої сили країн ЄЕС. Саме тому ЄЕС отримало назву «Спільний ринок». Необхідно висвітлити зміст Римських договорів 1957 р. та утворення в рамках ЄЕС національних керівних органів – Ради, Комісії, Асамблеї і Суду.

3. Далі доцільно з'ясувати основні тенденції західно-європейської інтеграції в період 60-х рр., зміст атлантичної та європейської концепції інтеграції («атлантисти» і «європеїсти»), охарактеризувати ідеї «об'єднаної Європи» і «Європи держав» і позицію Великої Британії до ЄЕС. З метою цілкового розуміння тенденцій другого періоду євроінтеграції необхідно висвітлити роботу Стокгольмської наради (1959 р.) представників «сімки» і утворення Європейської Асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) її діяльність, а також оцінити діяльність ЄЕС і вплив інтеграції на розвиток національних економік основних країн-учасників та вказати протиріччя між ними.

Слід зазначити, що на той час в Європі паралельно розвивалися два типи інтеграції, котрі виражали різні інтереси і різні уявлення про моделі співробітництва двох груп країн.

З'ясувати протиріччя між Францією та ФРН з проблем розвитку інтеграції і причини кризи в ЄЕС 1965–1966 років.

4. У 1952 р. країни ЄОВС зробили спробу військово-політичної інтеграції і підписали договір про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). Цей договір передбачав створення єдиної армії країн-членів ЄОВС. Але утворення оборонного співтовариства не вдалося, тому що 1954 р. парламент Франції не ратифікував договір про ЄОС.

Охарактеризувати французьку програму політичного співробітництва (вересень 1960 р.), а також план політичного об'єднання «Малої Європи».

Плани створення політичного союзу не були реалізовані й в 1960–1970-х роках. Проаналізуйте проекти Фуше (1961–1962) і Тиндемманса (1975).

У 70-ті рр. Франція заблокувала процес політичної інтеграції й обмежила інтеграційні процеси економічною сферою. Ця позиція пояснювалася тим, що Франція бачила в політичній інтеграції погрозу своєму суверенітету.

Основні поняття: етапи розвитку євроінтеграції, Рада Європи, економічна й політична інтеграція, Брюссельський пакт 1948 р., «Західний союз», Гаазький конгрес рухів за об'єднання Європи та інших організацій, Робер Шуман, Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Європейське економічного співтовариства (ЄЕС), Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом), «Спільний ринок», «атлантисти» і «європеїсти», «об'єднана Європи», Стокгольмська нарада (1959 р.), Європейська Асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), два типи інтеграції, Європейське оборонне співтовариство (ЄОС), французька програма політичного співробітництва.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Чому європейські держави виказали інтерес до ідеї об'єднаної Європи після Другої світової війни?
2. Коли і з якою метою були утворені перші інтеграційні об'єднання в Європі?
3. Коли була утворена Рада Європи?
4. В який період формувався спільний ринок?
5. Порівняйте позицію різних країн по відношенню до ЄЕС. Позиції «атлантистів» і «європеїстів»?
6. Як відзначають День Європи в Європі та Україні?

Семінарське заняття № 4

Тема: Поглиблення економічної інтеграції і удосконалення політичного механізму Європейського Співтовариства (ЄС) (друга половина 60-х – кінець 70-х рр.) (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Основні проблеми розвитку інтеграції в другій половині 60-х – початку 70-х років.
2. Гальмування процесу інтеграції в середині 70-х років і його причини.
3. Основні здобутки економічної інтеграції країн ЄЕС в період 60-х – 70-х років.
4. Удосконалення політичного механізму Європейського Співтовариства.

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси, 2013.
2. Європейський Союз: консолідовані договори / пер. Ю. Петруся; наук. ред. В. Муравйов. К. 1999.
3. Право Европейского Союза: Документы и комментарии / под ред. проф. С. Ю. Кашкина. М., 1999.
4. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 3 : События. 1945–2003. М., 2003.
5. Учредительные договоры ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties>.

Посібники [1–5, 7–9, 10, 15, 21, 22]

Допоміжна література [36, 45, 57, 96, 141]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Незважаючи на опір супротивників поглиблення інтеграції, ідеї федералізму набували подальшого розвитку. Так, 1967 р. відбулося злиття вищих органів трьох Співтовариств (ЄОВС, ЄЕС, Євратому) у єдину Раду й Комісію, які разом з Європейським парламентом і Судом ЄС, (що споконвічно займалися питаннями всіх трьох Співтовариств)

утворювали загальну інституціональну структуру. Проаналізувати період об'єднання керівних органів ЄЕС, ЄОВС і Євратом (1967 р.) і трансформації їх у Європейське співтовариство (ЄС), а також завершення утворення митного союзу.

Далі необхідно висвітлити ідеї і плани економічного і валютного союзу та створення на його базі політичних інститутів. Охарактеризувати ініціативу Ж. Помпіду (1969 р.) про скликання наради керівників урядів країн ЄС з основних проблем розвитку інтеграції. З'ясувати рішення Гаазької наради (1969 р.) про «завершення поглиблення і розширення інтеграції», діяльність транснаціональних корпорацій і ЄС. Проект статусу «Європейської компанії».

2. У середині 70-х рр. у діях Співтовариства спостерігалися протиріччя й труднощі. В країнах Співтовариства темпи зростання виробництва порівняно з іншими країнами Заходу були значно нижчими. Між країнами-партнерами в цей період траплялися «торговельні війни», рівень безробіття був достатньо високим. Складності породили так званий синдром «європесимізму».

Доцільно з'ясувати причини гальмування процесу інтеграції в середині 70-х рр. ХХ ст. і його причини, а також вихід на передній план політичної складової інтеграції. Особливістю об'єднавчих тенденцій 70-х рр. було їх відмінність від процесів 50-х рр. ХХ ст. Необхідно з'ясувати що було в цій відмінності позитивного і негативного.

3. До кінця 60-х років країни ЄЕС розробили єдину сільськогосподарську політику й з ініціативи Франції почали підготовку до створення валютного союзу. Вказати на зміцнення основ сільськогосподарської політики (програма «Зелена Європа»). Однак криза 1973–1975 рр. різко загальмувала процес інтеграції, тому що країни ЄЕС прагнули поодиночки подолати кризу й усі сили направили на рішення цього завдання.

Разом з тим ЄС вдається добитися чималого прогресу в інтеграції. У січні 1973 р. відбулось перше кількісне розширення ЄС. До нього вступили Велика Британія, Данія й Ірландія.

Сферою наднаціонального регулювання стає валютна інтеграція. З 1978 р. створюється Європейська валютна система (ЄВС), що базувалась на трьох основних елементах:

а) ЕКЮ – безготівкова грошова одиниця (ЕКЮ не замінювала національні валюти й на практиці майже не використовувалася);

б) система «європейської валютної змії», тобто з одного боку, механізм, що тісно прив'язувала валюти країн ЄС одну до інших (відхилення не могли перевищувати 1,125 %), з іншого боку – механізм спільного коливання стосовно долара (відхилення не могли перевищувати 2,25 %);

в) створенні Європейського фонду валютного співробітництва (ЄФВС) за рахунок об'єднання частини (20 %) національних золотовалютних резервів країн-учасниць. Валютна інтеграція – великий крок у просуванні регіональної інтеграції й щабель до економічного й валютного союзу.

В означений період мали місце спроби поширення інтеграції на політичну сферу (план Фуше-1, план Фуше-2). З метою формування механізму узгодження зовнішньої політики країн-членів були проведені Гаазький (1969), Паризький (1972) саміти та створення Комітету політичних директорів. У чому полягали їх рішення? Проблеми політичної інтеграції були присвячені доповіді Давіньйона (1970, 1973) та пропозиції Веделя. Назвіть їх основні положення. Значний вплив на процеси політичної інтеграції в Європі мали франко-німецькі та франко-британські суперечності. У чому вони полягали і як були вирішені?

4. Доцільно охарактеризувати етапи удосконалення політичного механізму ЄС: Паризька (1972 р.) нарада членів ЄС і проголошення курсу на створення Європейського Союзу; формування системи Європейського політичного співробітництва (ЄПС); створення Європейської Ради (1974 р.) і початок її діяльності.

Необхідно зазначити, що розвиток інтеграції вглиб був пов'язаний з діями Франції, яка в 70-ті роки перестала сторонитися політичної інтеграції, сподіваючись у такий спосіб поживавити економічну інтеграцію, що загальмувала. В 1979 р. був створений Європарламент, члени якого обиралися на 5 років загальним голосуванням населення країн Європейського Співтовариства (так в 70-ті роки стали називати ЄЕС, ЕОВС і Євратом). Європарламент ухвалює загальні для країн ЄС рішення, але вони не є обов'язковими для урядів країн ЄС.

Створення Європарламенту дозволило розблокувати процес економічної інтеграції.

Основні поняття: Європейське співтовариство (ЄС), розширення ЄС, Європейська валютна система (ЄВС), Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС), Паризька (1972 р.) нарада членів ЄС, Європейське політичне співробітництво (ЄПС), Європейська Рада, Європарламент.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Як проходила трансформація ЄЕС, ЕОВС і Євратом у Європейське співтовариство (ЄС)?
2. Порівняйте позицію різних країн по відношенню до ЄС.
3. На яких угодах ґрунтувалась європейська інтеграція на початку 80-х років?
4. Як вирішувалось питання валютних відносин між країнами ЄС у 70-ті роки?
5. У чому полягають структура повноваження та принципи формування Європейського парламенту?

Семінарське заняття № 5

Тема: Європейська інтеграція на новому етапі (початок 1980-х – 2020 рр.) (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Розробка планів нового етапу інтеграції – створення Європейського Союзу.
2. Маастріхтський договір і створення Європейського Союзу.
3. Основні напрямки та зміст інтеграційних процесів на сучасному етапі.
4. Спільні органи і інститути Європейського Союзу і їх діяльність.

Документи

1. Амстердамский договор. *Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее*. М., 1999.
2. Договор про Конституцію для Європи. Проект ухвалений Європейським Конвентом 10 липня 2003 р. (2003/С 169/01). К., 2004.
3. Договор о Европейском Союзе (в первоначальном варианте от 7 февраля 1992 года) / Хартли Т. К. *Основы права Европейского Сообщества*. М., 1998. С. 623–633.
4. Договор о создании Европейского Союза (Маастрихтский договор) *Сб. междунар. правовых док., регулирующих вопр. миграции*. Междунар. орг. по миграции. М., 1994. С. 147–151.
5. Договоры об учреждении Европейских Сообществ. *Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее*. М., 1994.
6. Зленко А. М. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму. (Виступи, промови, інтерв'ю та статті Міністра закордонних справ України А. М. Зленка) / А. М. Зленко. К., 2001.
7. Конвенция о применении Шенгенского соглашения от 14 июня 1985 года между Правительствами государств Экономического Союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене контроля на общих границах. *Сб. междунар. правовых док., регулирующих вопр. миграции*. Междунар. орг. по миграции. М., 1994. С. 325–354.
8. Ніццький договір та розширення ЄС / м-во юстиції України, центр порівнял. права; за ред. С. Шевчука. К., 2001.
9. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mfa.gov.ua/integration/ua-eu/doc/internal.doc.
10. Право Европейского Союза: Документы и комментарии / под ред. проф. С. Ю. Кашкина. М., 1999.
11. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 4 : Документы. 1945–2003. М., 2003.
12. Учредительные договоры ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties>.
13. Единный Европейский Акт. Договор о Европейском Союзе. *Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее*. М., 1994.

Посібники [1–5, 7–9, 11–13, 15, 21, 22]

Допоміжна література [3, 12, 14, 17, 18, 24, 30, 44, 45, 49–52, 58, 59, 72, 74, 83, 88, 91, 92, 94, 96, 97, 105, 107–109, 111, 112, 114, 115, 123, 124, 131, 134]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Необхідно звернути увагу, що країни-члени ЄЕС в середині 80-х рр. дійшли висновку, що вказана організація як політико-економічна структура себе вичерпала і вони готові були поширити свій вплив на всі сфери буття людини (окрім військової). В першій половині 80-х рр. проходила низка форумів, де обговорювались різні питання створення європейського союзу. Це в першу чергу Декларація про створення європейського союзу (1981), Штуттгарська декларація (1983), а також Єдиний європейський акт (1986) і розширення інтеграції та політичного співробітництва в Європі. Єдиний Європейський акт 17 лютого 1986 р. вносив зміни і доповнення до Римських угод стосовно спільного ринку; запровадження співпраці країн-членів у сфері зовнішньої політики та інституційної реформи ЄС.

Умовами акту стала уніфікація законодавства західно-європейських країн. Мова йшла про уніфікацію більш ніж 300 норм внутрішнього законодавства. Було також встановлено термін до 1 січня 1993р. для створення «єдиної Європи».

2. 7 лютого 1992р. у м. Маастрихт (Голландія) було підписано Договір про Європейський Союз. У документі закладалася концепція трьох опор ЄС:

- Інституціональна (4 наднаціональних органи управління єдиної Європи: Європейська Комісія, Європейська Рада, Європарламент та Європейський суд);
- єдина зовнішня політика та політика безпеки;
- єдина політика в галузі внутрішніх справ.

Охарактеризувати як проходила ратифікація Маастрихтського Договору у національних радах. Чому цей процес не завершився у визначений час? Найбільші незгоди, що ставили під загрозу утворення ЄС, виникли в трьох країнах: Франції, Данії та Великої Британії. Чому? Проаналізуйте питання євроінтеграції в кожній із цих країн. Незважаючи на низку проблем, 1 листопада 1993 р. Маастрихтський договір набув чинності і замість ЄЕС було утворено Європейський союз (ЄС).

3. Через два роки після утворення ЄС 1 січня 1995 р. до ЄС приєднуються 3 країни: Австрія, Фінляндія та Швеція.

Велися переговори з Норвегією про вступ її до ЄС, однак на референдумі більшість населення цієї країни проголосувала проти. В 2004 р. відбулося найбільше розширення ЄС, коли до нього приєдналися 10 країн – Чехія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща. Словенія, Словаччина. У 2007 р. до ЄС приєдналися Болгарія і Румунія, 2013 р. – Хорватія. Розповісти які були проблеми при вступі кожної із цих країн до ЄС.

Труднощі військово-політичної інтеграції в Європі. Шенгенські домовленості та процеси європейської інтеграції. Правове співробітництво (гармонізація правових систем країн-членів та внутрішньої політики) – одна із трьох опор ЄС. Роль Амстердамського договору в розвитку «третьої опори». Співробітництво в сфері прав людини. Прямі вибори в Європарламент, громадянство ЄС, спільні інститути та союзне право як чинники поглиблення політичної інтеграції в Європі.

У 2004 р. відбулося підписання Конституції Європейського Союзу та на етапі ратифікації виникли проблеми. Франція і Нідерланди відхилили її підписання. В 2009 р. Лісабонський договір прийняв важливі рішення для подальшого розвитку та розширення Європейського Союзу. Був прийнятий курс на реформування союзу. Лісабонська угода стала альтернативою Європейській Конституції. Національні парламенти всіх 27 країн ЄС ратифікували Угоду і вона набула чинності 1 грудня 2009 року.

Суттєвим випробуванням для ЄС в останні роки (2015–2020) стали збільшення мігрантів в Європі, референдум (2016 р.) щодо членства Великої Британії в ЄС та пандемія COVID-19. Доцільно при висвітленні цього блоку звернути увагу на неоднорідну точку зору країн ЄС на проблеми мігрантів, тривалість узгодження умов виходу Британії з ЄС і поява в країнах ЄС відцентрових тенденцій, а також корегування з боку структур ЄС прав і обов'язків громадян ЄС у зв'язку з пандемією COVID-19.

4. Сьогодні в Європейському Союзі існує п'ять інституцій, кожна з яких відіграє свою конкретну роль: Європейський Парламент (обирається громадянами країн ЄС); Рада Європейського Союзу (представляє уряди країн ЄС); Європейська Комісія (рушійна сила та виконавчий орган ЄС);

Суд Європейського Союзу (забезпечує дотримання законодавства ЄС); Рахункова палата, або Суд аудиторів ЄС (контролює ефективне та законне використання коштів з бюджету ЄС). Поряд з цими інституціями співпрацюють ще п'ять інших важливих органів: Європейський економічний та соціальний комітет (представляє думку громадських організацій з економічних і соціальних питань); Комітет регіонів (представляє думку регіональної та місцевої влади); Європейський центральний банк (відповідає за монетарну політику та здійснює управління грошовою одиницею ЄС – євро); Європейський Омбудсмен (уповноважений з прав людини, розглядає скарги громадян щодо неналежного функціонування певної установи чи органу ЄС); Європейський інвестиційний банк (сприяє досягненню цілей ЄС через фінансування інвестиційних, проектів). Окрім всього, така система управління доповнюється цілою низкою інших органів і відомств. Всі рішення та процедури ЄС опираються на договори, схвалені всіма країнами ЄС.

Основні поняття: Декларація про створення Європейського союзу (1981), Єдиний європейський акт (1986), Договір про Європейський Союз, концепція трьох опор ЄС, інституції Європейського Союзу, Лісабонський договір (2009 р), міграційна криза в ЄС, стратегічні пріоритети Глобальної стратегії ЄС, вихід Великої Британії з ЄС, пандемія.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Які етапи розширення в процесі свого становлення пройшов Євросоюз?
2. Якою є організаційна структура ЄС?
3. У чому полягали три опори політичної інтеграції в Європі?
4. Як працюють основні інституції Європейського Союзу?
5. У чому полягала проблема розробки і прийняття Конституції Європейського Союзу?
6. Назвіть етапи виходу Великої Британії із ЄС.

Семінарське заняття № 6

Тема: Військово-політичні аспекти західноєвропейської інтеграції (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Початок «холодної війни» і проблема військового союзу у взаємовідносинах країн Європи і США.
2. Створення Організації Північно-Атлантичного договору (НАТО) і початок її діяльності.
3. Діяльність Північноатлантичного союзу в період «холодної війни».
4. НАТО і Західноєвропейський союз після завершення «холодної війни».
5. Розширення Альянсу (1999, 2004, 2009, 2017, 2020 рр.) після геополітичних змін в Європі 1990-х років.

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013.
2. Устав Организации Североатлантического договора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: supol.narod/archive/official_documents/nato.htm
3. Римська декларація сесії Ради НАТО про мир та співробітництво, 7–8 листопада 1991 року (Рим: НАТО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_011#Text
4. Стратегическая Концепция Североатлантического союза, утвержденная главами государств и правительств, принимавшими участие во встрече Североатлантического совета в г. Вашингтоне, 23–24 апреля 1999 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nato.int/cps/tu/natohq/official_texts_27433.htm

Посібники [10–12, 15, 16, 18, 19]

Допоміжна література [11, 25, 31, 34, 37, 56, 73, 78, 127, 129, 133, 145, 147, 149]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Міжнародні порядки після Другої світової війни був заплутаний і невизначений. Формально антигітлерівська коаліція зберігала своє існування. На практиці ж виявилися суперечності між СРСР і його західними партнерами, котрі

все більше поглиблювалися. В зв'язку з цим необхідно з'ясувати причини загострення міжнародних відносин та висвітлити початок «холодної війни».

Перехід з літа 1947 р. до прямої конфронтації між Заходом і Сходом логічно поставив проблему підвищення гарантій безпеки на континенті. Формальну можливість для цього відкривала стаття 51 Статуту ООН, що гарантує право на індивідуальну і колективну самооборону. Першим таким досвідом став Договір про союз і взаємну допомогу, укладений Великою Британією і Францією в Дюнкерку 4 березня 1947 р. (відоміший як «Дюнкеркський договір»). Необхідно охарактеризувати цей англо-французький договір.

5 червня 1947 р. держсекретар США Дж. Маршалл в своєму виступі в Гарварді висунув програму економічного відновлення Європи, що отримала згодом його ім'я («план Маршалла»). Револьюційність ідеї полягала в тому, що на відміну від індивідуальних національних програм кредитування була запропонована схема, яка вимагала від учасників багатобічної співпраці для вироблення оптимальних способів вирішення спільних економічних проблем. Яке ставлення до цього плану було у країнах Європи? Висвітлити, в чому полягали умови участі в даній програмі? Хто із західних політиків активно сприяв прийняттю «плану Маршалла»?

Спочатку «план Маршалла» був розрахований на участь у ньому Радянського Союзу і країн Центральної Європи під радянською окупацією. Чому радянське керівництво (хто?) відмовилось від участі у «плані Маршала»? Яка доля спіткала країни Центральної Європи?

17 березня 1948 р. у Брюсселі Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди і Люксембург ухвалили договір про економічне, соціальне і культурне співробітництво та колективну самооборону (Брюссельський пакт). У чому полягала мета цього пакту і засоби її досягнення? Слід зазначити, що він проголосив створення Західного союзу як багатобічного економічного і політико-військового союзу західноєвропейських країн, що воювали проти Німеччини або стали жертвою її агресії, водночас тут враховувалася «загроза комунізму», хоча про це не було офіційно заявлено в документах.

Доцільно далі з'ясувати, який вплив на наступне загострення «холодної війни» справили німецька проблема і прагнення СРСР ліквідувати монополію США на ядерну зброю? Які умови спонукали сенат США прийняти Резолюцію № 239 від 11 червня 1948 р. («резольція Ванденберга») і у чому на той час полягали зміни основних пріоритетів зовнішньої політики США)?

2. 11 травня 1948 р. США запропонували розпочати переговори про розширення системи військово-політичних гарантій в Європі за допомогою укладення Північно-атлантичного договору за участю західноєвропейських держав і США. Ці переговори завершилися підписанням 4 квітня 1949 р. Вашингтонського Договору, що вводив у дію систему загальної оборони дванадцяти країн: Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США й Франції. Створення НАТО було оформлено рядом додаткових угод, котрі набули чинності 1952 року. Далі необхідно прослідкувати початок діяльності НАТО і позицію СРСР.

Як побудований НАТО? Які функції основних структурних елементів НАТО: Північноатлантичної ради (ПАР), Комітету військового планування (КВП), Генерального секретаря НАТО, Міжнародного секретаріату, Військового комітету, Міжнародного військового штабу?

3. Як ми вже зазначали, функції Організації Брюссельського договору (або Західноєвропейського союзу) перейшли до НАТО. Ситуацію змінила Паризька хартія від 24 жовтня 1954 р., яка внесла зміни до Пакту щодо створення спеціальної структури на його основі – Західноєвропейського союзу. Разом з підписанням Паризької угоди до Брюссельського договору приєдналися Західна Німеччина та Італія. Висвітлити питання вступу до НАТО ФРН, створення Західноєвропейського союзу (1955 р.). Проаналізувати військово-політичні доктрини США і НАТО, протиріччя між учасниками блоку з питання створення багатосторонніх сил НАТО, договір між Францією і ФРН про військово-політичне співробітництво, зближення між ФРН і США та вихід Франції із військової організації НАТО.

15 травня 1955 р. був підписаний Варшавський договір, документ, що оформив створення військового союзу

європейських соціалістичних держав при провідній ролі СРСР. Укладення договору стало відповідною реакцією на приєднання ФРН до НАТО.

Доцільно визначити періоди розвитку НАТО і зміст кожного з них. Як складались відносини Франції з НАТО? У чому полягали основні положення меморандуму 17 вересня 1958 року? Вихід Франції з військової структури НАТО не означав виходу з оборонного альянсу, але засвідчив різні підходи з питань побудови повоєнних міжнародних відносин. Розкажіть більш детально про названі відносини.

Після Карибської кризи 1962 р. важливе значення мали Московська угода США, СРСР та Великої Британії в серпні 1963 р. про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою та переговори про нерозповсюдження ядерної зброї, що започаткували підписання відповідного договору у липні 1968 року.

Новий період розвитку НАТО розпочався у грудні 1967 року. В зв'язку з цим розкрити сутність «Доктрини гнучкого реагування», яку висунули ще 1961 р. президент США Кеннеді і генерал Тейлор і її соціально-політичного доповнення «Доктрини Армеля». Чому їх вважають новою стратегічною концепцією Альянсу?

Низка міжнародних договорів 1970–1975 рр. засвідчувала про значне зменшення напруженості між Сходом і Заходом. Назвіть і охарактеризуйте їх. У той же час, чому вони не призвели до послаблення зусиль членів Північноатлантичного альянсу із забезпечення обороноздатності?

В умовах загострення відносин зі Сходом (кінець 70-х – початок 80-х років) у 1984 р. відновив діяльність Західноєвропейський союз. Натомість альянс зміцнив позиції в Європі після вступу до нього 1982 р. Іспанії. Які події зазначеного періоду негативно вплинули на стосунки між Сходом і Заходом?

Яку заяву зробив Генеральний секретар Альянсу П. Карінгтон в грудні 1984 р. відносно ядерної зброї? Яким чином вплинула на діяльність НАТО зовнішньополітична програма М. Горбачова?

4. Функції й мета НАТО після Другої світової війни були орієнтовані на стримування радянського блоку. З початком перебудови в Радянському Союзі і оприлюдненням горба-

човської концепції «Європа — наш спільний дім» розпочинається період відлиги у відносинах НАТО і СРСР. У чому полягали зміни в стратегії Альянсу? Головним політичним процесом в НАТО після завершення «холодної війни» стало його розширення за рахунок приєднання нових членів із країн Східної Європи. Як проходив цей процес? Які країни стали членами НАТО?

Головними воєнно-політичними подіями в НАТО після завершення «холодної війни» були військові операції в Югославії і Афганістані. Назвіть причини і хід цих операцій, а також оцінку подій країнами-членами НАТО, Росією та Україною.

У середині 80-х років спостерігалась «реставрація» діяльності Західноєвропейського союзу і повернення його до активної діяльності після підписання Маастрихтського договору відносно Європейського союзу 1992 року. Висвітлити діяльність Західноєвропейського союзу в першій половині 80-х років. Розкрити основні принципи взаємовідносин Західноєвропейського і Європейського союзів у Маастрихтському договорі (лютий 1992 р.).

У 1996 р. Західноєвропейський союз став виконувати оперативні функції у сфері оборони. У чому це безпосередньо визначалося? Наведіть приклади. Однак протягом 2000-х років вплив Західноєвропейського союзу на забезпечення безпеки Європейського союзу знизилося. Більшість його функцій було замінено Лісабонськими угодами (2007 р.). У чому вони полягали і як вирішували проблему майбутнього Західноєвропейського союзу у взаємовідносинах держав-членів Союзу? Західноєвропейський союз припинив своє існування 30 червня 2011 року. Як ця подія вплинула на діяльність НАТО?

5. З розпадом Радянського Союзу, Югославії та об'єднання Німеччини в Європі сталися значні геополітичні зміни. Альянс будує свої відносини і співпрацю з новими центральноєвропейськими і балканськими державами в умовах однополярності міжнародних відносин. У 1999 р. вперше в історії НАТО на території Сербії була використана військова сила. Чому так сталося?

Згідно нової Стратегічної концепції НАТО в Альянс вступили в 1999 р. Польща, Чехія і Угорщина, в 2004 — Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина,

Словенія, в 2009 р. — Албанія і Хорватія, в 2017 р. Чорногорія, в 2020 р. — Північна Македонія. Як вплинули ці кроки розширення НАТО на міжнародну безпеку в Європі і світі?

Питання вступу України в НАТО сьогодні не стоїть у порядку денному. Однак, з врахуванням гібридної війни і непередбачуваності агресії з боку Росії, для України воно дуже важливо. В 2019 р. Україна офіційно звернувшись до НАТО з проханням щодо приєднання країни до програми партнерства розширених можливостей НАТО. Доцільно звернути увагу на основні умови цього статусу.

Основні поняття: Дюнкеркський договір, план Маршалла, Брюссельський пакт, резолюція Ванденберга, Північноатлантичний договір, Паризька хартія (1954 р.), Варшавський договір, відносини Франції з НАТО, Московська угода 1963 р., Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, «Доктрина гнучкого реагування», Маастрихтський договір, Лісабонські угоди, нова Стратегічна концепція НАТО, програма партнерства розширених можливостей НАТО.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Поясніть причину створення Організації Північноатлантичного договору.
2. Назвіть основні положення Вашингтонського договору.
3. Охарактеризуйте зміст етапів розвитку НАТО під час «холодної війни».
4. У чому полягають основні принципи діяльності НАТО?
5. Чому и коли Франція вийшла з військової організації НАТО? До яких змін це призвело?
6. Назвіть принципові зміни у взаємовідносинах Північноатлантичного альянсу з країнами Східної Європи після 1991 року.
7. У чому полягали особливості діяльності НАТО з підтримки миру та стабільності на Балканах?
8. Назвіть етапи розширення НАТО.
9. Охарактеризуйте взаємовідносини НАТО з ЄС і ЗЄС.
10. Як змінилася програма діяльності НАТО в умовах зростання загроз міжнародного тероризму?
11. У чому полягає взаємодія України і НАТО?

Семінарське заняття № 7

Тема: Початок, особливості розвитку і крах інтеграції соціалістичних країн.

Інтеграційні процеси на пострадянському просторі (1991–2020 рр.) (2 год.)

Питання для обговорення:

1. СРСР і країни народної демократії: початок і характер економічного співробітництва. Утворення РЕВ. Особливості міжнародного соціалістичного розподілу праці.
2. Економічне співробітництво соціалістичних країн у період 70-х – 80-х років, його протиріччя і проблеми економічних взаємовідносин з країнами капіталістичного світу. Криза і розпад РЕВ.
3. Утворення, етапи розвитку і причини розпуску Організації Варшавського договору (ОВД).
4. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі (1991–2020 рр.).
5. Україна і європейська інтеграція.

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013.
2. Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Народной Республикой Албанией, Народной Республикой Болгарией, Венгерской Народной Республикой, Германской Демократической Республикой, Польской Народной Республикой, Румынской Народной Республикой, Союзом Советских Социалистических Республик и Чехословацкой Республикой, Варшава, 14 мая 1955 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1168226>.
3. Основные документы СЭВ. М., 1970.
4. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 4 : Документы. 1945–2003. М., 2003.
5. Соглашение между Правительством Республики Беларусь, Правительством Республики Казахстан, Правительством Кыргызской Республики, Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Таджикистан о взаимных безвизовых поездках граждан от 30 ноября 2000 года (В редакции Протокола от 24 марта 2005 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/>

6. Устав Содружества Независимых Государств (г. Минск, 22 января 1993 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://cis.minsk.by/page/180>

Посібники [6, 10–12, 14–17, 22]

Допоміжна література [16, 19, 20, 21, 27, 30, 35, 40, 41, 43, 47, 53–55, 63–65, 67, 79, 80, 85, 93, 102, 106, 110, 113, 115, 117, 126, 128, 135, 136, 139, 140, 142, 148]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Одним з важливих питань міжнародної політики стало питання повоєнного облаштування світу. 1946 р. з цієї проблеми виникли гострі дискусії між колишніми союзниками. В країнах Східної Європи, окупованих радянськими військами, складалася соціально-політична система, аналогічна сталінській моделі «державного соціалізму». Водночас у Західній Європі, окупованій військами Сполучених Штатів і Великої Британії, стали формуватися основи соціально-економічної й політичної структури за зразком «західних демократій». До літа 1949 р. ще проводилися зустрічі в рамках створеної 1945 р. Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) США, Англії, Франції й СРСР, на яких колишні союзники намагалися знайти компроміс. Однак ухвалені рішення здебільшого залишалися на папері.

Метою створення РЕВ проголошувалося сприяння економічному розвитку країн-учасників, підвищення рівня індустріалізації, рівня життя, продуктивності праці. З'ясувати початок і характер економічного співробітництва СРСР і країн народної демократії. Висвітлити створення 1949 р. Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) і діяльність міжнародного банку економічного співробітництва та Міжнародного інвестиційного банку, введення спільної валюти для зовнішньої торгівлі.

З початку 1960-го року РЕВ вступила в активну фазу своєї діяльності. 1964 р. почала діяти нова система багатобічних розрахунків між країнами-членами організації РЕВ. У 1971 р. була прийнята Комплексна програма соціалістичної економічної інтеграції. Ставилося завдання розвитку вищих форм економічної інтеграції — виробничої кооперації й спеціалізації, науково-технічного співробітництва, координації планів економічного розвитку, спільної інвестиційної діяльності.

Висвітлити досягнення і протиріччя в системі соціалістичної економічної інтеграції в період 60-х років. Назвати завдання і основні положення Комплексної програми соціалістичної економічної інтеграції.

2. У жовтні 1974 р. РЕВ отримала статус спостерігача в ООН. У 1975 р. на частку країн-членів РЭВ доводилася третина світового промислового виробництва, господарський потенціал цих держав зріс із 1949 р. у кілька раз.

Проаналізувати п'ятирічні плани і розробку довгострокових цільових програм співробітництва (ДЦПС), розвиток спеціалізації і кооперування виробництва, особливості науково-технічного співробітництва, спільну інвестиційну діяльність членів РЕВ. Висвітлити питання створення Міжнародного інвестиційного банку (МІБ), систему взаєморозрахунків та її особливості, проблеми економічних взаємовідносин країн РЕВ з країнами капіталістичного світу, зростання протиріч в економічних відносинах соціалістичних країн, спроби їх подолання і удосконалення механізму економічного співробітництва.

Після зміни режимів у східноєвропейських країнах-членах РЕВ наприкінці 80-х рр. їхні нові уряди стали радикально переглядати свої економічні й політичні інтереси. Отримуючи повноцінну незалежність і почавши рішучі економічні перетворення, вони обрали курс на щонайшвидше включення національних економік у світове господарство, насамперед у західноєвропейські інтеграційні процеси. Водночас почалася відкрита й безпрецедентно гостра критика РЕВ як організації, з одного боку, і системи економічної взаємодії в його рамках, – з іншого.

Охарактеризувати причини поглиблення кризи соціалістичної інтеграції, розформування РЕВ, і наслідки завершення її діяльності.

3. Висвітлити причини скликання Варшавської наради представників соціалістичних країн Європи і укладення Договору про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу восьми держав (Варшавський Договір). З'ясувати основні напрямки діяльності Організації Варшавського Договору (ОВД) в період 50-х – 90-х років ХХ ст., причини розпуску військових організацій Варшавського договору (1990 р.) і припинення його діяльності (1991 р.).

4. Під час перебудови в СРСР чітко стали визначатися дезінтеграційні процеси союзних республік. Президент СРСР М. Горбачов і його прихильники планували підписати новий союзний договір, який би враховував тенденції до змін у взаємовідносинах союзних республік. Однак, не всі радянські керівники були з ними згодні. У чому полягали їх розбіжності з питання майбутнього, нового формату інтеграції союзних республік СРСР? Проект інтеграції союзних республік передбачав створення Союзу суверенних держав (ССД). Як і чому сталося спочатку перешкоджання підписанню Договору про ССД, а на завершення і розпад СРСР.

Лідери трьох союзних республік України, Білорусії і Росії підписали Договір про утворення Співдружності незалежних держав (СНД), до якої протягом 1991–1993 рр. приєдналися інші колишні радянські республіки. У чому полягали інтеграційні цілі СНД? Які за період 1993–2000 рр. були створені органи для посилення об'єднавчих процесів? Чому російський проект Єдиного економічного простору (ЄЕП) (2003 р.) не виправдав себе. Доцільно приділити час висвітленню політики України відносно ЄЕП.

У межах існування СНД йшов процес до більш значної інтеграції між Російською Федерацією і Республікою Білорусь. У 1997 р. було створено Союзу державу РФ і РБ. Які існували позитивні і негативні приклади цієї інтеграції за весь час її існування? У 2000 р. було засновано Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС). Хто в нього входив? По яким напрямкам йшов його розвиток? Що дало можливість створення в 2014 р. Євразійського економічного союзу?

Після розпаду СРСР на його уламках виникають інші регіональні об'єднання. Доцільно розповісти про утворення, склад учасників і основні підсумки діяльності організації економічної співпраці Чорноморського регіону (ОЧЕС), політико-консультативного форуму Грузії, України, Азербайджанської республіки і Республіки Молдова (ГУАМ).

Завершити вивчення цього питання необхідно розглядом інтеграції оборонної політики країн СНД, утворення Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ), назвати етапи і основні принципи її функціонування.

5. Відносини України з ЄС починаються 1994 р. з Угоди про партнерство і співробітництво. Це програма спів-

робітництва з політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Далі в рамках проекту «Східне партнерство» (1998 р.) Україна проводила підготовку до вступу в Європейський Союз. У січні 2005 р. Європарламент прийняв постанову про подальшу співпрацю з Україною щодо членства. Для кращого розуміння цього питання необхідно розглянути основні положення проекту «Східне партнерство» і документів 2005 року.

У листопаді 2013 р. на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі між Україною та ЄС планувалось підписання угоди про асоціацію між ними. Керівництво країни на чолі з президентом В. Януковичем відмовилось від підписання Угоди, після чого 21 листопада 2013 р. Кабінет Міністрів України призупинив процес підготовки підписання угоди з Євросоюзом. Лише після радикальних змін в Україні питання підписання Угоди було продовжено. Політична складова Угоди асоціації з ЄС була підписана у березні 2014 р., економічна – у червні того ж року. Однак повністю набула чинності Угода про асоціацію між Україною і ЄС лише в 2017 році.

У липні 2018 р. відбувся ювілейний двадцятий саміт і за останні два роки пройшло ще 2 форуми Україна – ЄС, де розглядалися питання виконання Україною пропозицій ЄС щодо руху країни до європейської інтеграції. Доцільно ознайомитися з документами означених форумів.

Основні поняття: державний соціалізм, Рада Економічної Взаємодопомоги, Міжнародний банк економічного співробітництва, Міжнародний інвестиційний банк, Комплексна програма соціалістичної економічної інтеграції, довгострокова цільова програма співробітництва, Організація Варшавського Договору, Співдружність незалежних держав, Євразійське економічне співтовариство, Союзна держава РФ і РБ, політико-консультативний форум Грузії, України, Азербайджанської республіки і Республіки Молдова, Організація договору про колективну безпеку. Угода про асоціацію між Україною і Євросоюзом.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Назвіть причини утворення і основні періоди розвитку Ради Економічної Взаємодопомоги.
2. Охарактеризуйте період успішного функціонування РЕВ.
3. У чому проявлялося економічне співробітництво соціалістичних країн у кризові 80-ті роки?
4. Які країни були членами РЕВ, які спостерігачами? Які права і обов'язки статусу спостерігача?
5. Проаналізуйте причини розформування РЕВ і його наслідки.
6. Назвіть причини утворення і основні періоди розвитку Організації Варшавського Договору.
7. Які інтеграційні об'єднання на пострадянському просторі були створені за період 1992–2014 років?
8. Проаналізуйте створення і діяльність організації економічної співпраці Чорноморського регіону (ОЧЕС) і політико-консультативного форуму Грузії, України, Азербайджанської республіки і Республіки Молдова (ГУАМ).
9. Назвіть етапи підписання Угоди про асоціацію між Україною і Євросоюзом.

Семінарське заняття № 8

Тема: Інтеграційні процеси і організації в Азії, Африці, Північній і Латинській Америці (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Розвиток і поглиблення інтеграційних процесів в Азії.
2. Міжрегіональні, політичні і економічні інтеграційні організації арабських країн.
3. Особливості доцентрових процесів на африканському континенті.
4. Політичне і економічне співробітництво американських держав і проблеми його розвитку.

Документи

1. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013.
2. Движение неприсоединения в документах и материалах. М. 1975.
3. Системная история международных отношений: События и документы. 1918–2003: в 4-х т. Т. 4 : Документы. 1945–2003. М., 2003.

Посібники [10–12, 15–20]

Допоміжна література [1, 2, 4–10, 22, 23, 26, 28, 29, 33, 38, 39, 52, 60, 62, 66, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 88–90, 101, 116, 118, 120, 121–122, 125, 130, 138, 143, 144]

Методичні рекомендації до семінарського заняття

1. Об'єднавчі процеси в Азії ініціювали Сполучені Штати – це входило в їхню стратегію блокової політики, яка протиставлялася геополітичному проникненню комуністичного блоку на Схід. Висвітлити особливості розвитку інтеграційних процесів в Азії. З'ясувати проблему спільного економічного розвитку в Південній і Південно-Східній Азії.

Однією із перших інтеграційних організацій в Південній та Південно-Східній Азії за ініціативою Австралії був «Коломбо – план». Охарактеризувати основні його положення і значення для подальшого інтеграційного процесу в Азії.

На кінець 60-х – початок 70-х років більшість азійських країн, що були колоніями, стали «на власні ноги». Прагнення до об'єднання виникло у них із власних потреб. І хоча економічне становище в азійських країнах було різним, а політичний устрій часто далеким від демократичного, об'єднавчі процеси тут проходили за їхньою власною ініціативою, як у вигляді державного об'єднання малих країн з метою створення більш сильної держави, так і у вигляді інтеграційних об'єднань. Які країни і коли заснували блоки АНЗЮС, СЕНТО, СЕАТО? Навести приклади їхньої діяльності.

Створення Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та її діяльність, Міжнародної фінансової організації в Азії – Азійського банку розвитку.

З'ясувати процес поглиблення і розширення географії економічного співробітництва в Азійсько-Тихоокеанському

регіоні, роль та основні напрямки діяльності форуму «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво».

Потужною на сьогодні є інтеграція Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР (БРІКС). У 2019 р. відбувся XI саміт співтовариства. Доцільно розглянути рішення саміту і охарактеризувати напрямки співпраці країн БРІКС.

2. У цей час у країнах арабського світу було укладено низку регіональних інтеграційних угод на двосторонній основі. Найвпливовішою організацією, що для всіх арабських держав є Ліга арабських країн зі штаб-квартирою в Каїрі. Сім держав Африки (Алжир, Єгипет, Лівія, Маврикій, Марокко, Сомалі, Туніс) є членами Арабського валютного фонду (АВФ). Основними завданнями АВФ у валютній сфері стали стабілізація обмінних курсів валют країн-учасниць і створення умов для їхньої взаємної оборотності, усунення в рамках організації валютних обмежень, створення ефективного механізму взаємних розрахунків, а також єдиної валюти. Охарактеризувати діяльність міжрегіональних політичних інтеграційних організацій: Ліги арабських держав, Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК), Організації Ісламська конференція.

3. Якщо порівняти з іншими регіонами світу, що розвиваються, особливих успіхів в області інтеграції в країнах Африки не відбулось. Суб'єкти цього регіону мають різний рівень розвитку, і в порівнянні зі світовим він залишається низьким. З більш ніж 40 країн світу, що відносяться до розряду слаборозвинених, 25 розташовані на африканському континенті (тобто половина африканських держав). При цьому ВВП на душу населення коливається від 80 дол. у Мозамбіку до 500 дол. у Мавританії. Внутріафриканська торгівля не перевищує 5% вартісного обсягу регіональної торгівлі. Разом з тим глави держав розробляють різні заходи, спрямовані на прискорення процесу інтеграції, основні з яких подані в Договорі про створення Африканського Економічного Співтовариства.

Окреслити проблеми розвитку інтеграції країн Африки. Визначити цілі і напрямки діяльності Організації Африканської Єдності (ОАЄ) та Африканського банку розвитку.

4. Економічна інтеграція Латинської Америки змінила свій зміст в зв'язку з переходом від державного протекціо-

нізму до лібералізації економіки і зовнішньої торгівлі. Нова концепція регіональної інтеграції латиноамериканських держав називається концепцією «відкритого регіоналізму», тобто інтеграція, заснована на низьких митних бар'єрах і більш відкрита для світового ринку.

В активізації інтеграційних процесів у Південній Америці значну роль відіграє організація МЕРКОСУР, що є в цей час найбільшим інтегрованим ринком Латинської Америки. З'ясувати особливості діяльності Міжнародних організацій в Америці та проблеми економічної інтеграції країн Америки на сучасному етапі. Охарактеризувати угоди про Північно-американську зону вільної торгівлі (НАФТА) і Панамериканську зону вільної торгівлі (ФТАА).

Основні поняття: Коломбо – план, АНЗЮС, СЕНТО, СЕАТО, Асоціація держав Південно-Східної Азії, Азійський банк розвитку Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво, Ліга арабських держав, Арабський валютний фонд, Організація країн-експортерів нафти, Організація Ісламська конференція, Договір про створення Африканського економічного співтовариства, Організація африканської єдності, Африканський банк розвитку, концепція «відкритого регіоналізму», Панамериканська зона вільної торгівлі, Північноамериканська зона вільної торгівлі, БРІКС.

Контрольні завдання до семінарського заняття

1. Назвіть особливості розвитку інтеграційних процесів в Азії і основні інтеграційні об'єднання (АСЕАН, АБР та ін.)
2. Назвіть країни, що ввійшли у військово-політичні пакти, створені в Азії і Тихоокеанському регіоні (АНЗЮС, СЕАТО, СЕНТО).
3. Дайте характеристику діяльності інтеграційних об'єднань: Організація ісламська конференція, ОПЕК, ЛАД, ОАЄ (АС), БРІКС.
4. Особливості інтеграційних процесів в Америці (МЕРКОСУР, НАФТА, ФТАА).

Список посібників і допоміжної літератури. Інтернет-ресурси

Посібники

1. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. / І. А. Грицяк. К., 2006.
2. Европейская интеграция: учебник / под ред. О. В. Буториной. М., 2011.
3. Європейська інтеграція : навч. посіб. / за ред. Г. О. Дробот. Луцьк, 2008.
4. Європейський Союз: основи політики, інституційного устрою та права: навч. посіб. К., 2000.
5. Європейський Союз: політика, економіка, право : навч. посіб. / за ред. д-ра іст. наук Н. В. Антонюка, канд. юрид. наук М. М. Микієвича. Л., 2005.
6. История международных отношений и внешней политики СССР. Т. 2, 3. М., 1987.
7. Копійка В. В. Європейський Союз. Історія і засади функціонування: навч. посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К., 2009.
8. Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. К., 2001.
9. Мандрагеля В. А. Європейська інтеграція та міжнародна співпраця : посібник / за заг. ред. В. А. Мандрагелі, Л. А. Шереметьєвої. Київ, 2016.
10. Манжол В. А. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки) / В. А. Манжол, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. К., 1999.
11. Манжол В. А. Міжнародні відносини та зовнішня політика (70–90-ті роки) / В. А. Манжол, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. К., 2001.
12. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки): підручник / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський та ін. К., 2001.
13. Муравйов В. І. Вступ до права Європейського Союзу : підручник / В. І. Муравйов. К., 2007.
14. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: Навчальний посібник / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба та інш.; За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В. П. Горбуліна. К., 2006.
15. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: навчальний посібник / М. А. Кулініч, Н. О. Татаренко, В. Г. Циватий, за наук. ред. проф. Л. Л. Чекаленко. К., 2013.
16. Світова та європейська інтеграція: навчальний посібник / за заг. ред. Я. Й. Малика. Львів, 2005.
17. Світова та європейська інтеграція: організаційні засади : навчальний посібник / за ред. Я. Й. Малика, М. З. Мальського. Львів, 2000.

18. Системная история международных отношений в двух томах / под ред. А. Д. Богатурова. Т. 2. События 1945–2003 годов. М., 2007.
19. Системная история международных отношений: в 4 т. События и документы. 1918–2003 / Моск. обществ. научн. фонд; Отв. ред. А. Д. Богатуров. Т. 3. События. 1945–2003. М., 2003.
20. Тараненко Г. Г. Міжнародні організації : навч. Посібник / Г. Г. Тараненко. Київ, 2017.
21. Шнирков О. І. Європейський валютний союз: навч. посіб. / О. І. Шнирков, О. В. Кузнецов, С. В. Кульпінський. К., 2001.
22. Яковюк І. Азбука європейської інтеграції / І. Яковюк, Л. Трагнюк, В. Медеяєв. Харків, 2006.

Допоміжна література

1. Агаев З. Движение неприсоединения: От Картахены до Дурбана / З. Агаев, С. Крылов. *Международная жизнь*. 1998. № 11–12. С. 66–73.
2. Азиатско-Тихоокеанский регион: новый центр мировой политики и экономики? *Мировое развитие*. Вып. 17. М., 2017.
3. Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження / Р. Айзінг *Європейська інтеграція* / Уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох : пер. з нім. М. Яковлева. К., 2007. С.255–274.
4. Амин С. Африка: жизнь на грани / С. Амин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scepsis.ru/library/id_486.html.
5. Амиров В. Страны АСЕАН – разные пути выхода из кризиса / В. Амиров *Мировая экономика и международные отношения* (далі – МЭМО).1999. № 5. С. 18–21.
6. Арин О. Миф об Азиатско-Тихоокеанском регионе / О. Арин. *Азия и Африка сегодня*.1998. № 1.С. 57–60.
7. Архипов В. Плюсы и минусы интеграции: Азиатско-тихоокеанское экономическое сотрудничество / В. Архипов. *Азия и Африка сегодня*. 1998. № 2. С. 53–55.
8. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы / Л. Е. Васильев и др. М., 2010.
9. Африканская интеграция: социально-политическое измерение / Отв. ред. Потёмкин Ю. В. М., 2003.
10. Барщевський С. І. Еволюція АСЕАН в контексті глобалізаційних викликів XXI ст. Дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / С. І. Барщевський. Миколаїв: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2015.
11. Басараб М. На потивагу російському впливу: Роль ЄС і США у формуванні майбутньої системи євроатлантичної безпеки та місце України у цьому / М. Басараб. *Політика і час*. 2003. № 5. С.70–75.
12. Беляева Е. Е. Культурная интеграция как основная стратегия культурной политики Европейского Союза / Е. Е. Беляева. М., 2012.

13. Борко Ю. А. От европейской идеи – к единой Европе / Ю. А. Борко. М., 2003.
14. Борко Ю. Европейский союз: углубление и расширение интеграции / Ю. Борко. *МЭМО*. 1998. № 8. С.153–159.
15. Бруз В. С. Роль ООН у сучасних міжнародних відносинах / В. С. Бруз *Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 роки)*. К., 2001. С. 235–265.
16. Будзович Ю. ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва Чорноморського регіону / Ю. Будзович. *Вісник Прикарпатського університету*. Політологія. Івано-Франківськ. Вип.9. 2015. С. 80–87.
17. Буторина О. В. Экономический и валютный союз ЕС в мире. Теория и практика / О. В. Буторина. М., 2001.
18. Вакулич В. Відносини «США – ЄС» і перспективи поширення інтеграційних процесів у Європі / В. Вакулич. Кіровоград, 2000.
19. Варшавський Договір – союз во ім'я миру і соціалізму. М., 1980.
20. Вахрамеев А. В. Социалистическое содружество / А. В. Вахрамеев. М., 1981.
21. Владимиров С. А. Варшавскому Договору – четверть века / С. А. Владимиров, Л. Б. Теплов. М., 1980.
22. Войтович О. Азійсько-тихоокеанський регіон наприкінці ХХ ст. / О. Войтович. *Нова політика*. 1999. № 5. С. 36–37.
23. Волошин Б. М. Экономика развивающихся стран в цифрах 1995–2003 / Б. М. Волошин, В. Л. Шейнис. М., 2004.
24. Воронов К. В. Евроинтеграция Норвегии. Особый курс малой страны / К. В. Воронов. М., 2008.
25. Гансер Д. НАТО. Секретные армии в Европе / Д. Гансер. М., 2006.
26. Гвоздарев Б. И. Интеграционные процессы в западном полушарии на современном этапе: позиция США, латиноамериканский аспект и интересы Российской Федерации / Б. И. Гвоздарев. М., 2003.
27. Гладков П. Реквием по Договору: (о роспуске Организации Варшавского Договора) / П. Гладков. *Новое время*. 1991. № 9. С. 22–23.
28. Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: матеріали міжнар. наук. конф. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ, 2017.
29. Глобальні трансформаційні процеси у країнах Субсахарської Африки: виклики та можливості для України. *Зовнішні справи*. 2016. № 6. С. 8–11.
30. Гнидюк Н. А. Інститут європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н. А. Гнидюк; за заг. ред. доц. В. Ю. Стрельцова. Польсько-Українська фундація співпраці ПАУСІ. К., 2010.
31. Гордон Филип Х. Перемены в НАТО после 11 сентября // www.moskau.diplo.de/Vertretung/moskau/ru/04/Internationale_Politik/2002/
32. Городня Н. Д. Азійсько-Тихоокеанський регіон: інтеграційний вимір. *Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних*

- систем: навч. посіб. / За ред. Л. Д. Чикаленко. Київ: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. 628 с. С. 394–404.
33. Городня Н. Д. Інтеграційні процеси в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в глобальну епоху: регіональна специфіка / Н. Д. Городня. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. Вип. 18. С. 77–83.
 34. Гренвилл Д. «Холодная война»: конфронтація сверхдержав. *Гренвилл Д. История XX века. Люди. События. Факты*. М., 1999. С. 569–578.
 35. Гринев В. С. Управление производственной кооперацией СССР со странами-членами СЭВ / В. С. Гринев. М., 1981.
 36. Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. / І. А. Грицяк. К., 2006.
 37. Грицяк І. Створення, розширення та діяльність Північноатлантичного Альянсу (НАТО) / І. Грицяк, Т. Камінська. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 3. С. 183–194.
 38. Гусак О. Ю. Прояви фіскальної інтеграції в державах африканського регіону / О. Ю. Гусак. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2012. № 6. С. 78–82.
 39. Гуцол А. А. Глобалізація Версус регіоналізації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. *Географія та туризм*. 2012. № 5 с. 69–71.
 40. Данилов Е. А. СЭВ и третьи страны: юридические предпосылки и формы сотрудничества / Е. А. Данилов. М., 1982.
 41. Двадцать лет без Варшавского договора. – Режим доступа. – <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=111722>
 42. Дейвіс Н. Європа: Історія / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. К., 2001.
 43. Демянчук Ю. А. Пострадянський простір: через інтеграцію до глобалізації / Ю. А. Демянчук. *Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 7. С. 374–376.
 44. Десмонд Дайнен. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Десмонд Дайнен. Пер. з англ. К., 2006.
 45. Довга Н. Італія в системі європейської безпеки та інтеграції (1945–1970) / Н. Довга. *Вісник*. Л., 2004. Вип. 11. С. 28–34.
 46. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель. К., 1995.
 47. Евразийский экономический союз. [Електронний ресурс]. *РИА Новости*. – Режим доступа: <https://ria.ru/spravka/20160520/1435654528.html>
 48. Европа: вчера, сегодня, завтра. М. 2002.
 49. Европейский Союз в XXI веке. Время испытаний. М., 2012.
 50. Европейский Союз и «Группа восьми». Современная ответственность за глобальное благо. М., 2011.
 51. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития / под ред. О. В. Буториной и Ю. А. Борко. М., 2001.
 52. Евросоюз и Китай: проблемы и перспективы отношений (Актуальные проблемы Европы). М., 2012.
 53. Ермолович Н. На развалинах Варшавского Договора / Н. Ермолович. *Известия*. 1992.11.03. С. 5.
 54. Етнополітична інтеграція на пострадянському просторі: проект союзу Росії, України та Білорусі / К. М. Вітман. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 661–666.
 55. Европейский Союз та Україна: Стратегія відносин у контексті розширення / Ін-т регіон, та євроінтеграц. дослідж. К., 2003.
 56. Журкин В. В. Военная политика Евросоюза / В. В. Журкин. М., 2014.
 57. Журков А. А. Великобритания и проблемы западноевропейской интеграции / А. А. Журков, И. П. Фаминский. М., 1970.
 58. Забарко Б. Европейський Союз і Східна Європа: шляхи інтеграції / Б. Забарко. *Політика і час*. 1996. № 8. С. 47–55.
 59. Заблоцька Р. О. Європейський Валютний Союз та Європейські фінансові ринки: матеріали до курсів лекцій / Р. О. Заблоцька, О. В. Сніжко. К., 2000.
 60. Задорин И. Интеграция в Евразии. Народ и элиты стран ЕЭП / И. Задорин. М., 2006.
 61. Зайцева О.Г. Миротворческие операции и миссии ООН (1948–1995) / О. Г. Зайцева, Д. К. Утегенова. *США: экономика, политика, идеология*. 1996. № 12. С.108–116.
 62. Зозуляк З. Сучасний стан та чинники розвитку латиноамериканського мультилатералізму / З. Зозуляк. *Вісник Львівського університету*. Серія: міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Ч. 3. С. 149–158.
 63. «... и время собирать камни...» Евразийская интеграция сегодня. 20 лет после распада СССР. М., 2012.
 64. Ильин М. С. Научно-технический потенциал стран СЕВ: состояние и взаимодействие / М. С. Ильин. М., 1984.
 65. Интеграция и совершенствование сотрудничества стран-членов СЭВ. К., 1985.
 66. Івасечко О. АСЕАН тп ЄС у порівнянні: геоекономічний та інституційні аспекти / Ольга Івасечко. *Гуманітарні візії*. 2015. № 2. С. 28–34.
 67. Інтеграційні процеси на пострадянському просторі як продовження дезінтеграції СРСР / К. М. Вітман. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 601–606.
 68. Інтермаріум. Геополітична альтернатива для Центральної і Східної Європи: збірка матеріалів конференції / авт. кол. К., 2016.
 69. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года / П. Кальвокоресси : в 2-х кн. Книга 1. М., 2000.
 70. Киссинджер Г. Мировой порядок / Г. Киссинджер. М., 2015.
 71. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / Г. Кіссінджер. К., 2017.
 72. Коваль А. «Соседство» – version 2.0 Евросоюз вводит для восточных соседей новые правила игры / А. Коваль. *Зеркало недели*. 2008. № 47 (726). 13–19 декабря.

73. Колосов Г. В. Военно-политический курс Англии в Европе / Г. В. Колосов. М., 1984.
74. Копійка В. В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна / В. В. Копійка. К., 2005.
75. Король В. Регіональна економічна інтеграція у Великій Східній Азії: детермінанти та бар'єри / В. Король, О. Небильцова. *Міжнародна економічна політика*. 2015. № 1. С. 100–122.
76. Костюнина Г. М. Азиатско-Тихоокеанская экономическая интеграция / Г. М. Костюнина. М., 2002.
77. Косухин Н. Д. Политическая власть и политический процесс в Африке / Н. Д. Косухин. *Вестн. Рос. ун-та дружбы народов*. Сер.: Политология. 2001. № 3. С. 45–52.
78. Котляр В. С. Эволюция стратегической доктрины НАТО / В. С. Котляр / *Современная Европа*. 2004. №2. С. 45–52.
79. Кривицька О. Конфліктність пострадянської етнічної ідентифікації / О. Кривицька. *Політичний менеджмент*. 2003. № 3. С. 44–52.
80. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО: Інтеграційні перспективи України. Аналітичне дослідження. К., 2007.
81. Крупеня І. М. Малайзійсько-американські відносини: основні етапи розвитку в ХХ–ХХІ століттях / І. М. Крупеня. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 22. Серія: політичні науки / За заг. ред. М. А. Кулініча, Н. О. Татаренко, В. Г. Циватого. Київ: ДАУ при МЗС України, 2015. С. 177–183.
82. Крупянко М. США і Восточная Азия. Борьба за «новый порядок» / М. Крупянко, Л. Арешидзе. М., 2010.
83. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах : монографія / В. Ю. Крушинський. К., 2003.
84. Лі Куан Ю Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу. К., 2017.
85. Лісничук О. ЄврАзЕС: економічний сир у політичній мишоловці. Вступ до ЄврАзЕС означатиме політичну капітуляцію України як економічної держави / О. Лісничук, О. Сушко – <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/414/36411/>
86. Лісовський П. Міжнародні відносини. Ментальність, геополітика, глобалізація / П. Лісовський. Київ: Кондор, 2017.
87. Майборода О. Конрад Аденауер – ініціатор європейської інтеграції / О. Майборода. *Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України*. К., 2000. Вип. 4. С. 12–26.
88. Макаренко Є. А., Погорська І. І. Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях : монографія / Є. А. Макаренко, І. І. Погорська, М. М. Рижков, Л. Д. Чекаленко. Київ: Центр вільної преси, 2014.
89. Макуха Ю. В. Політика економічної інтеграції країн Східної Азії і чинник Китаю [Електронний ресурс] / Ю. В. Макуха. – Режим доступу: <http://www.jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/>.
90. Малетин Н. П. АСЕАН: Четыре десятилетия развития : монографія / Н. П. Малетин. М., 2007.
91. Малиновська О. Розширення ЄС і зони чинності Шенгенської угоди та міграційні процеси в Україні / О. Малиновська. *Вісник Укр. академії державного управління при Президенті України*. 2003. № 1. С. 475–483.
92. Мартиненко П. Проект Конституції для Європи: реформаторський потенціал / П. Мартиненко. *Інституційні реформи в ЄС: аналітичний щоквартальник*. 2003. № 4. С. 1–16.
93. Международный рынок СЭВ в условиях интеграции / под ред. В. М. Шаститко. М., 1980.
94. Метельова Т. О. На шляху європейської консолідації: досягнення і втрати політики спільної ідентичності / Т. О. Метельова. *Зовнішні справи*. 2016. №10. С. 26–31.
95. Михальченко Н. И. Великий цивилизационный взрыв на рубеже ХХ–ХХІ веков / Н. И. Михальченко. К., 2016.
96. Мільчарек Д. Суспільний потенціал ЄС / Д. Мільчарек. Львів, 2008.
97. Морозов А. Формування спільної аграрної політики країн Європейського союзу (1990–2000 рр.) / А. Г. Морозов, Л. Б. Сіріченко. Черкаси, 2014.
98. Нечитайло О. Різні, але разом: До 30 річниці утворення Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) / О. Нечитайло. *Політика і час*. 1998. №5. С.50–55.
99. Овчаренко О. І. Деякі аспекти аграрної реформи в Польщі 1945–1960 рр. / О. І. Овчаренко, О. В. Сухушина. *Українській селянин: праці Науково-дослідного інституту селянства* / Інститут історії України НАН України. Черкаси, 2001. Вип. 3. С. 302–305.
100. Основные факты об Организации Объединенных Наций. М., 2005.
101. Особливості розвитку інтеграційних угруповань в Азійсько-Тихоокеанському регіоні / С. В. Мариніна. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 1-2(2). С. 3–6
102. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: монографія / за редакцією А. Бульвінського. К., 2017.
103. Павленко Р. Міжнародний лад чи безлад? Проблема створення міжнародної системи безпеки / Р. Павленко. *Людина і політика*. 1999. № 2. С. 13–30.
104. Паликанов Д. В. Деятельность ООН по мирному врегулированию в Анголе / Д. В. Паликанов. *Восток*. 2001. С. 67–76.
105. Пендзей І. Процес інтеграції країн Східної Європи у Європейський Союз: історичні передумови, етапи, результати / І. Пендзей. *Вісник Прикарпатського університету*. Політологія. Івано-Франківськ, Вип. 9. 2015. С.73–79.

106. Перепилиця Г. М. Генезіс конфліктів на посткомуністичному просторі Європи / Г. М. Перепилиця. К., 2003.
107. Підберезних І. Проблеми регіональної безпеки в країнах Південно-Східної Азії: міжнародна співпраця та механізми її здійснення / І. Підберезних. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. Розділ II. Всесвітня історія. С. 110–114.
108. Піляєв І. Внесок Ради Європи у розширення Європейського Союзу / Ігор Піляєв. *Дослідження світової політики*. К., 2003. Вип. 23. С. 52–61.
109. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі / І. С. Піляєв. К., 2003.
110. Попов В. Д. Экономическое сотрудничество стран СЭВ с развивающимися государствами / В. Д. Попов. М., 1982.
111. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. К., 2002.
112. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу / В. Посельський. К., 2005.
113. Празаускас А. СНГ как постколониальное пространство. *Независимая газета* [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ualberta.ca/~khineiko>.
114. Проді Р. Задум об'єднаної Європи / Р. Проді; пер. з італ. К., 2002.
115. Расширение Европейского Союза и Россия / Под ред. О. В. Буториной и Ю. А. Борко. М., 2006.
116. Региональное экономическое сотрудничество Шанхайской Организации Сотрудничества *Российско-китайское торгово-экономическое сотрудничество*. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.crc.mofcom.gov.cn/crweb/scor/info/Article.jsp?a_no=176400&c_no=328.
117. Реинтеграция и интеграция братских народов постсоветских республик. М., 2013.
118. Рижков М. М. Взаємодія країн БРІКС у постбіполярному світі / М. М. Рижков, М. В. Зайцева : монографія. К., 2017. 234 с.
119. Рудяков П. Сучасні європейські інтеграційні проекти: мотиви, моделі, ризики, регіональний та глобальний контекст / Павло Рудяков. *Політична думка*. 2002. № 2–3. С. 91–107.
120. Рябінін Є. Сучасні проблеми та перспективи АСЕАН / Є. Рябінін. *Зовнішні справи*. 2011. № 3. С. 42–45.
121. Ряснов И. А. Политика Китая в АСЕАН / И. А. Ряснов. *Власть*. 2015. № 4. С. 205–208.
122. Саммит ЕС – Латинская Америка: как и чем торговать в условиях глобальной конкуренции. *Деловая пресса*. № 21 (224). 01.06.2004. – [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_21960_aId_304592.html
123. Сандро Гоцци. Урядовання в об'єднаній Європі / Сандро Гоцци; пер. з італ. К., 2003.
124. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства / Т. В. Сидорук: монографія. Львів, 2012.
125. Синельщикова И. Г. Испания – Латинская Америка: новые тенденции во внешнеэкономических связях / И. Г. Синельщикова. *Латинская Америка*. 2001. №12. С. 62–87.
126. Сіденко В. Україна – ЄвразЕС: спостереження? Співробітництво? Інтеграція? / В. Сіденко, О. Барановський. *Дзеркало тижня*. 2002. 28 груд. С. 5.
127. Судак І. І. Трансформаційні процеси Північноатлантичного альянсу та їх вплив на подальший розвиток Канади. *Проблеми міжнародних відносин* : зб. наук, праць / наук. ред. Канцелярук Б. та ін. Київ: КиМУ, 2013. Вип. 7. С. 212–228.
128. Сухушина О. В. Економічні наслідки Другої світової війни для слов'янських країн Центральної та Південно-Східної Європи / О. В. Сухушина. *Сторінки воєнної історії України*: зб. наук статей / НАН України. Ін-т історії України. К., 2002. Вип.6. С. 292–295.
129. Сушко О. Європейська безпека ХХ століття: універсалізація інтересів / Олександр Сушко. *Дослідження світової політики*. К., 2001. Вип. 15. № 4. С. 42–58.
130. Тимофеев О. А. Модели интеграции в Восточной Азии: влияние Китая и позиции США / О. А. Тимофеев. *Россия и АТР*. 2009. № 2. С.12–24.
131. Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / Філіп Тоді; пер. з англ. М. Марченко. К., 2001.
132. Тренин Д. Интеграция и идентичность: Россия как «новый Запад» / Д. Тренин. М., 2006.
133. Троицкий М. А. Трансатлантический союз 1991–2004: модернизация системы американо-европейского партнерства после распада биполярности / М. А. Троицкий. М., 2004.
134. Троян С. С. Зовнішня політика у постбіполярному світі (аналіз, проблеми, прогнози). К., 2014.
135. Тумашов А. В. Передумови та історичні наслідки розпаду СРСР та Організації Варшавського Договору / А. В. Тумашов, Й. Й. Сасевич. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 11. С. 223–238.
136. Турченко С. Восточный блок сдался без боя. – Режим доступа – <http://svpressa.ru/society/article/23240>
137. Турчин Н. Напрями реформування ООН: Рада безпеки / Н. Турчин. *Вісник Прикарпатського університету*. Політологія. Івано-Франківськ, Вип.9. 2015. С.90–93.
138. Урляпов В. Расширение АСЕАН: мотивы, значение, последствия / В. Урляпов *Международная жизнь*. 2010. № 10. С. 85–95.